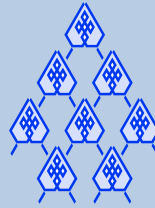

Armoede in Nederland 2019

Onderzoek naar hulpverlening door diaconieën,
parochiële caritasinstellingen en andere kerkelijke
organisaties in Nederland

Deelnemende kerken en organisaties aan het Armoede-onderzoek 2019:

Rooms-Katholieke Kerk in Nederland

Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad

Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland

Evangelische Broedergemeente

Gemeenten aangesloten bij Missie Nederland

Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt

Algemene Doopsgezinde Sociëteit

Nederlands Gereformeerde Kerken

Oud-Katholieke Kerk van Nederland

Kerk in Actie

Remonstrantse Broederschap

Vincentiusvereniging Nederland

Knooppunt Kerken en Armoede

Raad van Kerken in Nederland

COLOFON

Stuurgroep

Ronald Bolwijn, Hub Crijns, Hermen van Dorp, Meta Floor, Laura van der Linden, Rob van Ooijen, Jan Maasen, Erica Meijers, Herman Noordegraaf, Derk Jan Poel, Auke Schouwstra, Trees Versteegen

Onderzoeker

Ronald Bolwijn

Verwerking gegevens

Mariet Crijns-Kusters

Redactie, ontwerp en lay-out

Ronald Bolwijn, Hub Crijns, Meta Floor, Auke Schouwstra

Fotowerk omslag

Peter de Bie

Financiële bijdragen

Naast de deelnemende kerken droegen financieel ook bij:

- Sobriëtas - Katholieke matigheidsbeweging
- Stichting Steunfonds DISK (Dienst Industriële Samenleving vanwege de Kerken)

Utrecht, november 2019

Inhoud

1 Over het onderzoek 1

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Doelen
- 1.3 Onderdeel van een reeks
- 1.4 Participanten
- 1.5 Vergelijkingen met eerdere onderzoeken
- 1.6 Geen cijfers over armoede, maar over verleende hulp en ondersteuning
- 1.7 Opzet van dit rapport

2 Belangrijkste resultaten 5

- 2.1 Inleiding
- 2.2 Deelnemende diaconale organisaties
- 2.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties
- 2.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning
- 2.5 Individuele, financiële hulp
- 2.6 Immateriële hulp
- 2.7 Collectieve hulp
- 2.8 Kerstpakketten
- 2.9 Inloophuizen
- 2.10 Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding
- 2.11 Groepen met financiële problemen
- 2.12 Hulpverlening binnen en buiten de kerken
- 2.13 Aard van de problematiek
- 2.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties
- 2.15 Toerusting voor armoedebestrijding
- 2.16 Signalen voor de overheid en maatschappelijke organisaties

3 Conclusies en aanbevelingen 18

- 3.1 Armoede opsporen
- 3.2 Diaconale hulpverlening rond de bestrijding van armoede toegenomen
- 3.3 Steun aan maatschappelijke initiatieven en inloophuizen
- 3.4 Kwetsbare groepen en kinderen in armoede
- 3.5 Hulp voor eerste levensbehoeften
- 3.6 De mythe van de zelfredzame burger

4 Onderzoeksresultaten 25

- 4.1 Inleiding
- 4.2 Deelnemende diaconale organisaties
- 4.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties
- 4.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning
- 4.5 Individuele, financiële hulp
- 4.6 Immateriële hulp
- 4.7 Collectieve hulp
- 4.8 Kerstpakketten

- 4.9 Inloophuizen
- 4.10 Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding
- 4.11 Groepen met financiële problemen
- 4.12 Hulpverlening binnen en buiten de kerken
- 4.13 Aard van de problematiek
- 4.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties
- 4.15 Toerusting voor armoedebestrijding
- 4.16 Signalen voor de overheid en maatschappelijke organisaties

5 Verantwoording van het onderzoek 43

- 5.1 Onderzoeksmethode
- 5.2 Populatie
- 5.3 Respons
- 5.4 Dataverzameling
- 5.5 Verwerking van de (open) vragen
- 5.6 Opmerkingen met betrekking tot het onderzoek en rapportage

6 Armoede en rijkdom in Nederland 48

- 6.1 De gezichten van armoede
- 6.2 Een van de twaalf huishoudens is arm
- 6.3 Eenmaal arm betekent vaak blijvend arm
- 6.4 Bijna 12% van de kinderen groeit op in armoede
- 6.5 Werkloosheid is een groot sociaal probleem
- 6.6 Eenderde van de huishoudens heeft schulden
- 6.7 Scheiden doet lijden
- 6.8 Dak- en thuisloosheid blijft groot
- 6.9 Rijkdom in Nederland
- 6.10 De grootste ongelijkheid zit in de vermogens
- 6.11 Armoede raakt mensen diep in hun levensloop
- 6.12 Perspectief in de nabije toekomst

7 Wat kunnen kerken doen? 54

- 7.1 Mensen in hun waardigheid bevestigen
- 7.2 Netwerken en samenwerken
- 7.3 Hulpverlening verbinden met bewustwording
- 7.4 Hulpverlening verbinden met signalering en pleitbezorging
- 7.5 Kerkelijke werkvelden met elkaar verbinden
- 7.6 Interkerkelijke samenwerking
- 7.7 SchuldHulpMaatje
- 7.8 Noodfondsen
- 7.9 Netwerk Kerk, kinderen en armoede
- 7.10 Politieke beïnvloeding

1 Over het onderzoek

In dit hoofdstuk gaan we in op de beweegredenen om het onderzoek 'Armoede in Nederland 2019' te houden, vertellen we over de geschiedenis ervan en de participanten in het onderzoek. We gaan ook in op de vergelijkbaarheid met eerdere onderzoeken. Tenslotte leest u over de opzet van het rapport.

1.1 Inleiding

Aandacht voor armoede, ook in eigen land, kent een lange traditie in de kerken. Plaatselijke kerken en diaconale organisaties zetten in het diaconale werk veel middelen en menskracht in om mensen die financieel in de knel zijn geraakt te ondersteunen

- om acute nood rond eerste levensbehoeften te lenigen
- om mensen te voeden en rekeningen te betalen omdat anders huisuitzetting dreigt
- om effecten van armoede te verminderen.

Kerken laten het hier niet bij en proberen met betrokkenen en andere organisaties verbeteringen in beleid te bewerkstelligen.

Landelijke kerkgenootschappen zijn nieuwsgierig naar de vraag wat er daadwerkelijk omgaat in die materiële en immateriële hulp aan de mensen die in de samenleving in de knel zijn geraakt.

- Hoeveel mensen kloppen jaarlijks aan bij diaconale organisaties voor ondersteuning?
- Welke vormen van hulp bieden de kerkelijke diaconale organisaties en welke bedragen gaan daarin om?
- Hoeveel uren steken de mensen van diaconale organisaties in dit vrijwilligerswerk?
- Welke projecten steunen de kerken?
- Welke mensen kloppen aan bij de kerken en wat zijn de problemen die hierachter zitten? Welke samenwerkingsverbanden gaan diaconale organisaties aan bij het verlenen van hulp bij armoedebestrijding?
- Welke boodschappen hebben zij voor lokale en landelijke overheden?

Om deze en andere vragen te beantwoorden is besloten tot het houden van het onderhavige onderzoek. Het onderzoek geeft een redelijk compleet beeld, omdat een groot deel van de landelijke kerkgenootschappen en (evangelische) gemeenten geparticipeerd hebben.

We moeten ons realiseren dat in dit onderzoek alleen 'formele cijfers' worden gepresenteerd. Met 'formeel' wordt bedoeld dat de hulp vanuit een diaconale organisatie is verleend en door die organisatie geregistreerd is. Daarnaast zijn er organisaties, die ook formele hulp verlenen, maar niet via de diaconale organisaties van de deelnemende kerken georganiseerd zijn. Deze vallen buiten dit onderzoek. En naast de formele hulp is er nog veel informele hulp. Deze informele hulp valt buiten het kader van dit onderzoek.

1.2 Doelen

Het onderzoek is verricht met een drietal doelstellingen in gedachten:

- *Zicht op de praktijk*
Inzicht in de gegevens is op zichzelf interessant, omdat de kerken hiermee kunnen

laten zien welk werk zij verrichten op het gebied van individuele en collectieve hulpverlening en immateriële hulp.

- *Kerkelijk beleidsvorming*
Inzicht in de praktijk is ook van belang voor het kerkelijk beleid rond armoede en hulpverlening.
- *Aanbevelingen doen aan overheden en instanties*
Het onderzoek levert inzichten op waarmee aanbevelingen aan instanties, lokale overheden en de landelijke overheid kunnen worden geformuleerd.
De kerken hebben met hun diaconale werk een vinger aan de pols van de samenleving waar het gaat om armoede in Nederland. De resultaten van het onderzoek zijn daarom belangrijk als signalering en mogelijk alarmering naar overheid en samenleving,

1.3 Onderdeel van een reeks

Dit onderzoeksverslag 'Armoede in Nederland 2019' is het achtste in een reeks. Eerdere rapporten verschenen in 2002, 2005, 2006, 2008, 2010, 2013 en 2016. Dat betekent dat er ook trends en ontwikkelingen in de tijd naar boven kunnen worden gehaald.

Neemt het beroep op de kerken als sociaal vangnet af of toe? Nederland is sinds 2008 door diverse economisch crises gegaan. Economisch lijken we weer op de weg terug, maar die economische crises hebben wereldwijd heel veel huishoudens in de armoede gestort, ook in Nederland. Bijkomend effect is dat heel veel huishoudens in de schulden zijn geraakt, buiten de hypotheek om.

De vraag is dan ook of door het economisch herstel na 2013 het aantal huishoudens dat met armoedeproblemen en/of schulden bij de kerken aanklopt afneemt. Is er volgens kerken in Nederland sprake van een positieve kerntering ten aanzien van personen en/of huishoudens die financieel in de knel zitten? Door het aantal financiële hulpvragen bij kerken te vergelijken met het onderzoek 'Armoede in Nederland 2016' zien we of het economische herstel ook bijdraagt aan verbetering van de financiële situatie van de zwakkere groepen in onze samenleving.

1.4 Participanten

In het onderhavige onderzoek hebben meerdere kerken en kerkelijke organisaties geparticipeerd, namelijk:

- Algemene Doopsgezinde Sociëteit
- Bisdommen Rooms-Katholieke Kerk in Nederland / Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad
- Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
- Evangelische Broedergemeente
- Gemeente aangesloten bij MissieNederland (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland, Leger des Heils, Vergadering der Gelovigen, Gemeenschap van Zendingsdiaconessen, e.a.)
- Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt
- Nederlands Gereformeerde Kerken
- Oud-Katholieke Kerk van Nederland
- Protestantse Kerk in Nederland / Kerk in Actie
- Remonstrantse Broederschap
- Vincentiusvereniging Nederland

In het onderzoek wordt gesproken over 'diaconale organisaties'. Aangezien er veel verschillende kerken in het onderzoek participeren, is om de helderheid te bevorderen gekozen voor één term die duidt op alle verschillende kerken die aan het onderzoek hebben

deelgenomen. Met de term 'diaconale organisaties' worden alle lokale gemeenschappen en kerkelijke organisaties en hun diaconale of caritas-organisaties van de bovengenoemde kerkgenootschappen bedoeld (alle respondenten van het onderzoek).

1.5 Vergelijkingen met eerdere onderzoeken

Ook in eerdere jaren werd dit onderzoek middels een enquête uitgevoerd. De samenstelling van de diaconale organisaties die deelnemen aan het onderzoek is in de loop van de tijd wel veranderd.

Het onderzoek is in 2002 gestart vanuit de Protestantse Kerk in Nederland. Later zijn er steeds meer kerken gaan deelnemen aan het onderzoek. Doordat de samenstelling van de deelnemende kerkgenootschappen en hun diaconale organisaties en daarnaast ook de vragenlijst in de loop der tijd is aangepast is het niet mogelijk om op alle onderwerpen vergelijkingen in de tijd te maken.

Terwijl in de eerste vijf versies het aantal diaconale organisaties toenam, zijn de aantallen in de laatste drie edities afgenomen door schaalgrootte en fusering, met name in de protestantse Kerk in Nederland en in de rooms-katholieke bisdommen.

Er zijn tussen de acht edities van het onderzoek ook verschillen in de tijd. De laatste drie edities zijn om de drie jaar gehouden. In de meeste gevallen vergelijken we met het rapport van 2016 (gegevens 2015). Voor enkele vragen kunnen we ook teruggaan tot 2013 (gegevens 2012).

1.6 Geen cijfers over armoede, maar over verleende hulp en ondersteuning

Het onderzoek draagt de titel 'Armoede in Nederland 2019'. Die titel kan de indruk wekken dat de kerken een onderzoek hebben verricht naar hoe armoede en schulden in Nederland voorkomen. Dat is niet het geval.

Onderzocht is welke materiële en immateriële hulpverlening en ondersteuning diaconale organisaties van kerken verlenen aan mensen die in de knel zijn geraakt. Voor zover er uit dit onderzoek iets over het voorkomen van armoede in Nederland afgelezen kan worden, is dat in indirecte zin.

Uit de cijfers van de verleende materiële en immateriële hulp komt een indruk naar voren hoe kerken armoede, arme mensen, mensen in nood waarnemen en hoe zij daarop antwoorden met het verlenen van hulp en ondersteuning. Omdat in vorige edities gekozen is voor de titel 'Armoede in Nederland plus jaartal' is deze benaming ook in deze editie gehandhaafd. Voor een inzicht in recente cijfers over armoede, werkloosheid en schulden verwijzen we naar hoofdstuk 6.

1.7 Opzet van dit rapport

- Deel 2 van dit rapport bestaat uit een samenvatting van de belangrijkste onderzoeksresultaten.
- In deel 3 volgt een aantal conclusies en aanbevelingen.
- In deel 4 wordt het totale onderzoeksresultaat gepresenteerd en toegelicht.
- In deel 5 vindt u een verantwoording over de onderzoeksmethodiek.
- Deel 6 biedt een overzicht van actuele kengetallen over armoede, werkloosheid en schulden vanuit andere onderzoeken.
- Deel 7 bestaat uit een aantal tips en suggesties voor het plaatselijke diaconale werk op het terrein van armoedebestrijding.

Knooppunt Kerken en Armoede

- Op initiatief van het Knooppunt Kerken en Armoede is in 2018 een stuurgroep gevormd om het onderzoek 'Armoede in Nederland 2019' uit te voeren.
- Het Knooppunt Kerken en Armoede verbindt en versterkt de landelijke en lokale oecumenische inzet van kerken en diaconale organisaties bij het bestrijden van armoede in Nederland en maakt deze zichtbaar.
- In het Knooppunt participeren diverse kerken. Naast die participanten van het Knooppunt zijn andere kerkgenootschappen gevraagd en bereid gevonden deel te nemen aan het onderzoek.

Meer informatie en downloads

Meer informatie over participanten en activiteiten van het Knooppunt Kerken en Armoede kunt u vinden op de website knooppuntkerkenenarmoede.nl.

Op de webpagina

knooppuntkerkenenarmoede.nl/armoedeonderzoek vindt u meer achtergrondinformatie over het onderzoek. U kunt hier onder meer een publieksbrochure, een versie van het onderzoeksrapport, de vragenlijst en de achterliggende tabellen downloaden.

2 Belangrijkste resultaten

In dit hoofdstuk vindt u de belangrijkste resultaten van het onderzoek, dat zoals gezegd in 2018/2019 werd uitgevoerd onder diaconale organisaties. In hoofdstuk 4 is een uitgebreide weergave van de resultaten te vinden met de statistische significantie berekeningen en de weging naar grootte van de woonplaatsen van de respondenten. De verwijzing naar tabellen in hoofdstuk 2 is hetzelfde als in hoofdstuk 4.

We spreken in dit onderzoek over diaconale organisaties, en bedoelen daarmee alle respondenten die namens hun participerende kerk, bisdom of diaconale organisatie aan het onderzoek hebben meegedaan. De vragenlijsten werden ingevuld in begin 2019. De vragen hadden alle betrekking op het kalenderjaar 2018.

In verscheidene tabellen in dit hoofdstuk vindt u verschillende aantallen betrokken diaconale organisaties. Per vraag verschilt het aantal respondenten dat de basis vormt voor de aantallen en percentages. In hoofdstuk 4 vindt u onder de tabellen de betreffende aantallen respondenten.

4 categorieën

Voor de presentatie van de uitkomsten van het onderzoek werken we in veel tabellen en figuren met een indeling naar kerkgenootschap, waarbij responsgroepen gecombineerd worden tot vier categorieën:

- Rooms-Katholiek (parochiële caritas instellingen, parochies en Vincentiusverenigingen)
In tabellen en figuren vaak kortheidshalve weergegeven als RK.
- Protestantse Kerk in Nederland (diaconieën)
In tabellen en figuren vaak kortheidshalve weergegeven als PKN.
- MissieNederland (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland, Leger des Heils)
In tabellen en figuren vaak kortheidshalve weergegeven als MN.
- Andere kerkgenootschappen (Remonstrantse Broederschap, Christelijke Gereformeerde Kerken, Oud-Katholieke Kerk, Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerde Kerk, Evangelische Broedergemeenten en Doopsgezinden)
In tabellen en figuren vaak kortheidshalve weergegeven als Andere.

2.1 Inleiding

We behandelen in dit hoofdstuk onderstaande onderwerpen:

2.2	Deelnemende diaconale organisaties
2.3	Betrokkenheid van diaconale organisaties
2.4	Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning
2.5	Individuele, financiële hulp
2.6	Immateriële hulp
2.7	Collectieve hulp
2.8	Kerstpakketten
2.9.	Inloophuizen

2.10	Totaalbedrag aan hulpverlening bij armoedebestrijding
2.11	Groepen met financiële problemen
2.12	Hulpverlening binnen en buiten de kerken
2.13	Aard van de problematiek
2.14	Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties
2.15	Toerusting voor armoedebestrijding
2.16	Signalen voor de overheid en maatschappelijke organisaties

2.2 Deelnemende diaconale organisaties

In 2018 zijn er totaal 3.301 diaconale organisaties benaderd om mee te doen aan het onderzoek. Dit zijn minder diaconale organisaties dan in 2015, toen er 3.633 werden benaderd.

De ontwikkeling in de twee grote kerken waarbij diaconale organisaties fuseren heeft zich verder doorgezet. Het aantal diaconale organisaties is de afgelopen jaren gestaag gedaald.

De berekende totaalbedragen zijn gerealiseerd door minder diaconale organisaties dan in 2015. Dit betekent dat men gemiddeld meer (aantallen of bedragen) heeft moeten honoreren om op hetzelfde totaalbedrag uit te komen.

Het overall respons-percentage van 14,9% is redelijk te noemen (in 2016: 24,1%). Uitgesplitst naar de vier categorieën diaconale organisaties valt op dat met name de respons onder diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland is teruggevallen. Verder is het aantal reacties dat valt onder Missie Nederland (MN) dermate laag dat de uitkomsten voor deze categorie slechts als indicatief gelden en niet vergelijkbaar met gegevens uit eerdere onderzoeken.

Tabel 1: Respons per categorie van deelnemende organisaties				
Deelnemende diaconale organisaties	Populatie 2019	Respons 2019	Respons % 2019	Respons % 2016
RK Rooms-Katholiek (parochiële caritas instellingen, parochies en Vincentiusverenigingen)	811	162	19,9 %	21,8%
PKN Protestantse Kerk in Nederland (diaconieën)	1.414	176	12,4 %	31,9 %
MN MissieNederland (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland, Leger des Heils)	365	24	6,6 %	8,1 %
Andere Andere kerkgenootschappen (Remonstrantse Broederschap, Christelijke Gereformeerde Kerken, Oud-Katholieke Kerk, Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerde Kerk, Evangelische Broedergemeenten en Doopsgezinden)	711	130	18,3 %	20,6 %
Totaal	3.301	492	14,9 %	24,1 %

2.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties

Van de diaconale organisaties is 79,9 % betrokken bij de ondersteuning van personen en/of huishoudens die niet goed kunnen rondkomen en 20,1% niet. Gemiddeld komt dit neer op 2.637 diaconale organisaties in Nederland. Deze score is vergelijkbaar met de percentages die in voorgaande onderzoeken werden aangetroffen.

Bij de kwantificeringen in deze rapportage wordt rekening gehouden met de 95%-betrouwbaarheidsmarge. In bovenstaande situatie kan er met 95% betrouwbaarheid worden gesteld, dat het werkelijke aantal diaconale organisaties dat betrokken is binnen deze marge ligt. Zie ook de onderzoeksverantwoording in hoofdstuk 5.

Verder blijkt uit de resultaten dat de betrokkenheid van de diaconale organisaties samenhangt met de omvang van de burgerlijke gemeente. De betrokkenheid loopt namelijk op naarmate de burgerlijke gemeente groter is. Zo is de betrokkenheid binnen de kleinste gemeenten 69,9% en in de grootste 84,1%.

De samenhang tussen de omvang en de betrokkenheid binnen een gemeente is de belangrijkste reden dat de resultaten gewogen zijn naar omvang van de burgerlijke gemeente.

Van de diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoedeproblematiek is 95,6% actief op zoek naar armoede binnen hun gemeente. In absolute getallen zijn dit tussen de 2.477 en 2.581 diaconale organisaties.

Ook in 2018 is het opvangen van signalen van ouderling, diaken, pasto(o)r of gemeentelid de meest voorkomende manieren om armoede op te sporen (85%). Op afstand, maar nog substantieel, zijn de contacten via de voedselbank en solidariteitsmaaltijd (59%), de burgerlijke gemeente en sociale dienst (48%) en maatschappelijke instellingen (45%). Van de diaconale organisaties gebruikt 41% eigen communicatiemiddelen om armoede op het spoor te komen. Zie verder in tabel 3 in hoofdstuk 4.

2.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning

Gemiddeld 9,6 diakenen, bestuurders of vrijwilligers per diaconale organisatie (in 2015 waren dat 5,9) zijn betrokken geweest bij de individuele ondersteuning van personen en/of huishoudens met financiële problemen. Dat betekent dat er in 2018 gemiddeld zo'n 25.400 mensen vanuit de kerk (in 2015 waren er dat 16.800) actief zijn geweest met de individuele ondersteuning van mensen met financiële problemen.

Aan de diaconale organisaties is ook gevraagd naar het totaal aantal uren die de diaconale vrijwilligers besteed hebben aan individuele ondersteuning in 2018. Gemiddeld zijn er per diaconale organisatie 508 uren besteed aan individuele ondersteuning. Dat zijn in totaal 1.341.059 uren.

Hoewel er minder diaconale organisaties zijn is het aantal betrokken vrijwilligers in alle kerken dat actief is met de individuele ondersteuning gestegen in vergelijking met 2015 en zij maken gemiddeld beduidend meer uren dan bij de meting van 2015. Dat is een indicatie dat de hulpvragen complex zijn en in de aanpak veel diaconale inzet vragen van de vrijwilligers.

Het onderzoek laat zien dat kerkelijke vrijwilligers zo'n 1.341.059 uur besteden aan individuele ondersteuning bij armoede. Als je deze inzet zou laten verrichten door professionele dienstverleners zijn er 716,3 fulltime beroepskrachten nodig op basis van een 36-urige werkweek.

Het sociale kapitaal dat de kerken inzetten aan de onderkant van de samenleving om de effecten van armoede te bestrijden bedraagt, omgezet naar betaalde dienstverlening, € 40.218.812. Als referentiepunt is hierbij uitgegaan van het bruto uurloon inclusief werkgeverslasten van een ervaren MBO-professional op het terrein van sociaaljuridische dienstverlening (€ 30,-).

2.5 Individuele, financiële hulp

Alle diaconale organisaties die betrokken zijn bij personen/huishoudens die niet goed kunnen rondkomen, verlenen op enige wijze hulp. Dat betreft vaak financiële hulp (giften, leningen) en daarnaast hulp in natura (huisraad, tegoedbonnen, advies, geestelijke bijstand). De meest voorkomende vorm is het geven van giften (83%), gevolgd door hulp in natura (69%). Van de diaconale organisaties verstrekt 44% ook leningen. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met die van 2015.

2.5.1 Gebieden waar de hulp op is gericht

Als we kijken naar de redenen waarom deze financiële hulp werd geboden (tabel 6), dan zien we dat de hulp bij levensonderhoud veruit op de eerste plaats staat (82%). Dit is een flinke verschuiving ten opzichte van de meting in 2016 die aangaf dat 36,4% van de betrokken diaconale organisaties voorzien in de eerste levensbehoeftes (broodnodig, levensmiddelen, kleding en vervangen witgoed). Het voorkomen van uithuiszetting staat op de tweede plaats (27%); dit betekent een daling ten opzichte van 2015.

2.5.2 Aantal aanvragen

Alle diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoedeproblematiek verlenen op enige wijze individuele, financiële hulp (giften, lenen of in natura). Gemiddeld kregen diaconale organisaties in 2018 zo'n 23,9 aanvragen voor individuele, financiële hulp binnen (in 2015 kwamen gemiddeld 17,4 aanvragen binnen). Op basis van deze gegevens is vervolgens het absolute aantal aanvragen voor individuele, financiële hulp berekend en dat bedraagt 62.588. In tabel 7 zien we een overzicht voor alle afzonderlijke diaconale organisaties.

Tabel 7: Aantal aanvragen voor individuele, financiële hulpverlening				
	Gemiddeld aantal aanvragen 2018	Gemiddeld aantal aanvragen 2015	Totaal aantal aanvragen 2018	Totaal aantal aanvragen 2015
RK	34,3	28,0	24.387	18.799
PKN	17,3	17,2	19.047	20.723
MN	48,8	17,9	15.567	7.635
Andere	12,0	5,1	6.108	3.048
Totaal	23,9	17,4	62.568	49.474

Bij de berekeningen is ook de vergelijking met de cijfers uit 2015 gemaakt. De aangetroffen verschillen zijn grotendeels hoger, maar statistisch niet significant.

In paragraaf 2.4 werd duidelijk dat er in 2018 per diaconale organisatie gemiddeld 508 uren besteed werden aan individuele ondersteuning. Dat zijn in totaal 1.341.059. Wanneer we dit

relateren aan het totaal aantal aanvragen, dan kunnen we concluderen dat de diakenen, bestuurders en vrijwilligers gemiddeld 21,4 uur aan iedere aanvraag besteden.

2.5.3 Aantal gehonoreerde aanvragen

Gemiddeld zijn in 2018 van de 23,9 aanvragen zo'n 15,5 aanvragen voor individuele, financiële hulp gehonoreerd. Dit betekent dat diaconale organisaties in 2018 circa 56.760 aanvragen voor financiële hulp gehonoreerd hebben.

Tabel 8: Aantal gehonoreerde aanvragen voor individuele, financiële hulpverlening				
	Gem. aantal gehonoreerde aanvragen 2018	Gem. aantal gehonoreerde aanvragen 2015	Totaal aantal gehonoreerde aanvragen 2018	Totaal aantal gehonoreerde aanvragen 2015
RK	31,2	24,2	22.183	16.255
PKN	15,2	15,6	16.735	18.857
MN	48,2	16,4	15.376	7.009
Andere	10,9	4,6	5.548	2.739
Totaal	21,5	15,5	56.760	44.177

Over de hele linie is het aantal gehonoreerde aanvragen gestegen. Maar deze stijgingen zijn statistisch gezien niet significant (bij 95%-betrouwbaarheid). De gehonoreerde aanvragen zijn uitgesplitst per categorie kerkgenootschap en vergeleken met 2015. De geconstateerde verschillen tussen 2015 en 2018 zijn statistisch niet significant.

2.5.4 Toegekende bedragen

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld zo'n € 5.626 per jaar aan individuele, financiële hulpverlening (in 2015 € 4.765 per jaar). Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018 een totaalbedrag van ongeveer € 14.852.640 aan individuele, financiële hulp hebben besteed.

Tabel 9: Gehonoreerd totaalbedrag voor individuele, financiële hulpverlening (alle diaconale organisaties)					
	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2018	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2015	Totaalbedrag 2018	Totaalbedrag 2015
RK	711	€ 8.015	€ 5.305	€ 5.698.665	€ 3.559.655
PKN	1.101	€ 4.417	€ 4.818	€ 4.863.117	€ 5.800.872
MN	319	€ 2.858	€ 2.748	€ 911.702	€ 1.170.648
Andere	509	€ 3.587	€ 4.397	€ 1.825.783	€ 2.607.421
Totaal	2.640	€ 5.626	€ 4.765	€ 14.852.640	€ 13.571.276

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele, financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n = 304 resp. 580)

Bij alle diaconale organisaties die betrokken zijn bij de ondersteuning van personen en/of huishoudens die niet goed kunnen rondkomen is het gemiddelde gehonoreerde bedrag gestegen. Deze stijgingen zijn echter niet statistisch significant (bij 95%-betrouwbaarheid). Hoewel het aantal diaconale organisaties in Nederland afneemt is er nog steeds sprake van een stijging van het totaalbedrag € 14.852.640 t.o.v. € 13.571.276 in 2015 en € 12.055.489 in 2012. Hoewel deze stijging niet statistisch significant is, is dit toch opmerkelijk. Zie tabel 9.

2.6 Immateriële hulp

Het overgrote deel van de diaconale organisaties (86,5%) verleent immateriële hulp aan mensen in armoede. Dit aandeel ligt voor alle kerkgenootschappen samen op hetzelfde niveau als bij de vorige meting, nl. 86,9% in 2015. De afzonderlijke scores van de vier groepen diaconale organisaties zijn af te lezen in tabel 10 in hoofdstuk 4.

Net als drie jaar geleden (66%) vormt huisbezoek (door een diaken of andere vrijwilliger) de meest voorkomende vorm van immateriële hulp (60%), gevolgd door het doorverwijzen naar instanties en het begeleiden van hulpvragers bij het leggen en onderhouden van contacten met deze instanties (57%). Ook dit is vergelijkbaar met de meting in 2015 (58%). In 2015 werd voor het eerst het samen bidden als vorm van hulpverlening genoemd (23%). In 2018 scoort deze categorie in dezelfde orde van grootte (24%).

2.7 Collectieve hulp

Niet alleen met individuele hulp maar ook middels 'collectieve hulp' bieden diaconale organisaties steun. Het gaat dan meestal om financiële bijdragen aan andere organisaties of voorzieningen die gericht zijn op het bieden van ondersteuning aan mensen in financiële problemen. Van de diaconale organisaties verleent 89% deze vorm van collectieve hulp. In de meting van 2015 was dit percentage 95% (deze daling is statistisch niet significant).

Vaak wordt collectieve hulp gegeven aan een voedselbank of is de kerk een steunpunt van de voedselbank (72%). Deze vorm van steun is gedaald t.o.v. 2015 (toen 83,8% van alle diaconale organisaties), en weer gestegen t.o.v. 2012, toen 69,2%. Net als in 2015 zijn het inzamelen van voedsel (68%) en het houden van collectes (65%) de meest genoemde vormen van ondersteuning voor de voedselbank.

Het ondersteunen van diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding in Nederland is 33% in 2018 en dat betekent een daling in vergelijking met 2015: 47,2%. In 2012 stond deze wijze van betrokkenheid ook op de tweede plaats met 34,1%, vergelijkbaar als in 2018. Het steunen van projecten van kinderen in armoede werd in 2012 niet specifiek genoemd en staat in 2018 op de derde plaats met 29% (was 33,7% in 2015).

Tenslotte valt op dat het participeren in een Noodfonds met 29% is gestegen naar plaats 4 (was in 2015 25,2% en in 2012 nog 19,3%).

In tabel 12 in hoofdstuk 4 kunt u alle resultaten lezen over de wijze waarop de diaconale organisaties betrokken zijn bij collectieve ondersteuning aan personen of huishoudens die in de knel zijn geraakt.

2.7.1 Toegekende bedragen

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld € 6.113 per jaar aan collectieve hulpverlening. Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018 een totaalbedrag van ca. € 16.851.852 aan collectieve hulp hebben besteed. Dat is meer in vergelijking met de € 15.228.503 van 2015 en een aanzienlijke stijging t.o.v. 2012, toen het totaal € 11.158.919 was.

Zie verder tabel 14.

Tabel 14: Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulpverlening					
	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2018	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2015	Totaalbedrag 2018	Totaalbedrag 2015
RK	602	€ 5.466	€ 4.009	€ 3.288.945	€ 2.799.777
PKN	1.380	€ 7.829	€ 5.071	€ 10.805.051	€ 7.927.852
MN	292	€ 2.971	€ 2.388	€ 867.532	€ 906.144
Andere	671	€ 4.830	€ 3.162	€ 3.241.819	€ 2.290.646
Totaal	2.757	€ 6.113	€ 4.426	€ 16.851.852	€ 15.228.503

Basis: respondenten die betrokken zijn bij collectieve, financiële hulpverlening en beschikbaar gestelde bedragen hebben genoemd (2018: n = 295; 2015: n = 567)

2.8 Kerstpakketten

Het aantal diaconale organisaties dat een Kerstpakkettenactie opzet, heeft zich de afgelopen jaren gestabiliseerd rond de 60%. Wel zien we een groei in het aantal pakketten dat per organisatie wordt verdeeld: 106 pakketten in 2018 (tegen gemiddeld 80 in 2015). Dit kan ook een verklaring vormen voor de stijging van de bedragen die zijn gemoeid met de Kerstpakkettenacties.

2.8.1 Aantallen

60,6% van de deelnemende diaconale organisaties is betrokken is bij een kerstpakkettenactie. Bij kwantificering van dit percentage concluderen we dat het hierbij gaat om een aantal tussen de 1.858 en 2.143 diaconale organisaties (gemiddeld 2000). Gemiddeld gaven diaconale organisaties 105,8 kerstpakketten weg in 2018. Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018 met 95% zekerheid zo'n 185.600 kerstpakketten hebben weggegeven.

2.8.2 Bedragen

De afzonderlijke diaconale organisaties besteden gemiddeld zo'n € 2.679 per jaar aan kerstpakketten. Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018 een totaalbedrag van ruim € 5.300.000 hebben gegeven.

In 2015 was het totaalbedrag € 4.673.118 besteed aan kerstpakketten en in 2012 werd er in totaal zo'n € 3.762.925 besteed aan kerstpakketten. Dit is in zes jaar tijd bijna een verdubbeling.

Zie tabel 16.

Tabel 16: Totaalbedrag voor Kerstpakketten

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag 2018 voor kerstpakketten	Gemiddeld bedrag 2015 voor kerstpakketten	Totaalbedrag 2018 voor kerstpakketten	Totaalbedrag 2015 voor kerstpakketten
RK	497	€ 5.085	€ 2.512	€ 2.527.245	€ 1.382.840
PKN	864	€ 1.321	€ 2.014	€ 1.141.344	€ 2.019.793
MN	274	€ 1.263	€ 4.322	€ 346.062	€ 1.507.320
Andere	375	€ 1.324	€ 646	€ 496.500	€ 275.384
Totaal	2.010	€ 2.679	€ 2.029	€ 5.384.790	€ 4.673.118

2.9 Inloophuizen

Ongeveer een derde (33,2%) van alle diaconale organisaties heeft in 2018 financiële steun verleend aan inloophuizen. De steun aan inloophuizen is sinds 2012 vrijwel onveranderd. In 2015 gaf 33,8% van alle diaconale organisaties financiële steun aan inloophuizen. In 2012 was dit 32,8%. Tabel 17 in hoofdstuk 4 geeft het overzicht naar de vier categorieën van kerkgroepen.

2.9.1 Totaalbedrag besteed aan inloophuizen

De afzonderlijke diaconale organisaties besteedden in 2018 gemiddeld € 3.179,6 aan inloophuizen (in 2015 was dat gemiddeld € 2.064). Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018 een totaalbedrag van circa € 3.634.740 hebben gegeven aan inloophuizen (in 2015 was dat € 2.534.878). Statistisch is deze stijging echter niet significant.

Tabel 18: Totaalbedrag voor inloophuizen

Gemiddeld bedrag 2018 voor inloophuizen	Gemiddeld bedrag 2015 voor inloophuizen	Totaalbedrag 2018 voor inloophuizen	Totaalbedrag 2015 voor inloophuizen
€ 2.642	€ 2.246	€ 430.646	€ 432.410
€ 4.057	€ 2.278	€ 2.628.936	€ 1.444.158
€ 7.170	€ 806	€ 652.470	€ 62.083
€ 1.642	€ 1.102	€ 395.722	€ 248.947
€ 3.180	€ 2.064	€ 3.634.740	€ 2.534.878

Basis: Respondenten die inloophuizen steunen en het bedrag hebben ingevuld (n = 154 resp. 249)

We zien een ontwikkeling waarin inloophuizen steeds meer door diaconale organisaties worden ondersteund. Zo was het gemiddelde bedrag in 2009 zo'n € 1.497, in 2012 € 1.685 en in 2015 € 2.064 en in 2018 boven de drie mille € 3.180. De diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland hebben door de jaren heen het grootste aandeel.

2.10 Totaalbedrag besteed aan hulpverlening bij armoedebestrijding

Als we de diverse vormen van steun optellen is er in 2018 ruim 40 miljoen euro besteed aan armoedebestrijding. Dat is een stijging ten opzichte van 2015, 2012 en 2009. Over de hele linie is er meer besteed aan het bestrijden van armoede. Het verschil met 2015 is statistisch niet significant.

Tabel 19: Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding

	2018	2015	2012	2009
Individuele financiële hulp	€14.852.640	€ 13.571.276	€ 12.055.489	€ 12.327.739
Collectieve hulpverlening	€ 16.851.852	€ 15.228.503	€ 11.158.919	€ 12.206.330
Kerstpakkettenacties	€ 5.384.790	€ 4.673.118	€ 3.762.925	€ 3.369.915
Steun aan inloophuizen	€ 3.634.740	€ 2.534.878	€ 2.152.101	€ 1.715.562
Totaal	€ 40.724.022	€ 36.007.775	€ 29.129.434	€ 29.619.546

Naast bovenstaand totaalbedrag laat het onderzoek zien dat kerkelijke vrijwilligers zo'n 1.341.059 uur besteden aan individuele ondersteuning bij armoede. Als je deze inzet zou laten verrichten door professionele dienstverleners zijn er 716,3 fulltime beroepskrachten nodig op basis van een 36-urige werkweek. Het sociale kapitaal dat de kerken inzetten aan de onderkant van de samenleving om de effecten van armoede te bestrijden bedraagt, omgezet naar betaalde dienstverlening, € 40.218.812. Als referentiepunt is hierbij uitgegaan van het bruto uurloon inclusief werkgeverslasten van een ervaren MBO-professional op het terrein van sociaaljuridische dienstverlening (€ 30,-).

2.11 Groepen met financiële problemen

Tabel 20: Meest genoemde groepen in financiële problemen (top 10)

	2018	2015	2012
Asielzoekers en vluchtelingen	54%	43,4%	30,7%
Alleenstaande ouders met kinderen	51%	48,3%	48,4%
Mensen zonder betaald werk	48%	58,1%	56,4%
Mensen met psychische problemen	39%	36,7%	35,0%
Mensen met een chronische ziekte of beperking	38%	33,1%	24,1%
Ouderen (65-plus)	27%	35,9%	30,4%
Gezinnen waarin 1 persoon betaald werkt	23%	22,9%	13,7%
Mensen met restschuld hypotheek	14%	24,1%	18,7%
Mensen met onvolledige AOW	12%	10,7%	9,8%
ZZP'ers / kleine ondernemers	11%	13,3%	11,3%

Basis: Alle respondenten (492 resp. 779 en 780)

De groepen mensen die aankloppen bij de diaconale organisaties zijn vrijwel gelijk met de groepen die in 2015 werden genoemd. De groepen hulpvragers die verhoudingsgewijs het meest genoemd worden door de diaconale organisaties zijn: asielzoekers/vluchtelingen (54%), alleenstaande ouders met kinderen (51%) en mensen zonder betaald werk (48%). Wanneer we deze uitkomsten vergelijken met 2015 en 2012, dan valt op dat asielzoekers/vluchtelingen voor het eerst de groep is met de meeste financiële problemen.

In zijn algemeenheid zien we dat alleenstaande ouders met kinderen, werklozen, zieken en ouderen de meest kwetsbare groepen zijn voor armoede. Een overzicht van de top-tien groepen is te lezen in tabel 20.

2.11.1 Kinderen in armoede

Er komt steeds meer aandacht voor kinderen in armoede. Daarom is in 2018 voor het eerst in het onderzoek de vraag gesteld of diaconale organisaties activiteiten organiseren specifiek gericht op kinderen. Dat is in een minderheid van de kerken het geval. Voor alle kerken / diaconale organisaties samen komt dit uit op 35%.

Tabel 21: Organiseert u activiteiten specifiek gericht op kinderen in armoede?			
	Ja	Nee	Totaal
RK	40%	60%	100%
PKN	38%	62%	100%
MN	37%	63%	100%
Andere	23%	77%	100%
Totaal	35%	65%	100%

Basis: alle respondenten voor deze vraag (n = 450)

2.12 Hulpverlening binnen en buiten de kerken

In het onderzoek is ook de vraag gesteld of diaconale organisaties zich bij het bestrijden van armoede voornamelijk richten op de eigen kerkleden of (juist) op doelgroepen buiten de eigen gemeenschap.

Van de diaconale organisaties in het onderzoek die een focus kunnen aangeven (75% van het totaal) richt 15% zich volledig op de eigen kerkgemeenschap en 40% alleen op individuen en huishoudens buiten de eigen gemeenschap.

Dat betekent dat 45% zich op beide doelgroepen richt. In deze laatste categorie blijkt de aandacht voor beide doelgroepen redelijk gelijk op te lopen: 46% aandacht voor hulpvragen uit de eigen gemeenschap en 54% voor hulpvragen van buiten de eigen gemeenschap. We zien geen statistisch significante verschillen tussen de kerken als het gaat om de beleidsintentie bij hulpverlening binnen en buiten de kerk.

2.13 Aard van de problematiek

Op de vraag hoe vaak men bepaalde knelpunten tegenkomt, kregen respondenten de keuze tussen 'nooit', 'soms', 'regelmatig', 'vaak' en 'weet niet'. In tabel 22 zijn de percentages van de antwoordcategorieën 'regelmatig' en 'vaak' opgeteld.

We zien dat de rangvolgorde van de verschillende soorten problematieken door de jaren heen redelijk constant is. Schuldenproblematiek en langdurig een laag inkomen blijven de meest genoemde knelpunten, evenals onvoorziene uitgaven en incidentele financiële tegenslag.

Als we de verschillende antwoordmogelijkheden rond bureaucratie en knellende regelgeving bij elkaar nemen is ook dat een belangrijk knelpunt. Het bureaucratische knelpunt kent o.a. wachttijden bij de toekenning van een uitkering, vastlopen in loketten van meerdere instanties, angst/schaamte voor instanties, net buiten regelingen vallen, ingewikkelde formulieren en onbekendheid met de regelgeving.

Hoge vaste lasten en structurele hoge uitgaven bij bijvoorbeeld zorg komen ook nog steeds veel voor. De terugvordering van vooruit ontvangen toeslagen blijven aandacht vragen, o.a. als oorzaak van het ontstaan van schulden. Zie verder tabel 22.

Tabel 22: Problemen die diaconale organisaties vaak of regelmatig tegenkomen				
Soort problematiek	2018	2015	2012	2009
Schuldenproblematiek	47,8%	48,0%	44,7%	39,5%
Langdurig laag inkomen	46,5%	44,8%	39,1%	38,1%
Onvoorziene uitgaven / incidentele financiële tegenslag	31,1%	27,8%	23,5%	19,5%
Wachttijden bij toekenning uitkering	24,8%	19,0%	18,6%	18,3%
Vastlopen in loketten van meerdere instanties	23,6%	18,4%	18,2%	17,1%
Angst/schaamte voor instanties	23,3%	19,1%	17,7%	19,8%
Mensen vallen net buiten alle regelingen	23,2%	19,3%	14,2%	15,3%
Ingewikkelde formulieren	23,1%	17,4%	21,9%	19,7%
Onbekendheid met regelgeving	19,6%	18,4%	22,6%	20,3%
Hoge vaste lasten	16,6%	20,2%	16,5%	15,8%
Terugvordering van teveel uitbetaalde toeslagen	15,5%	16,2%	11,1%	--
Structurele hoge bijzondere uitgaven (bv. bij ziekte, handicap)	13,2%	18,9%	12,2%	12,9%
Veranderingen in de zorg	7,3%	16,3%	--	--

Basis: Alle respondenten (n = 492, 2018)

2.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties

Wanneer we kijken naar contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties in het kader van financiële hulpverlening, dan zien we in de afgelopen jaren dat de samenwerking met de sociale dienst steeds minder werd tot 2012. Het aantal diaconale organisaties dat aangeeft samen te werken met de sociale dienst is in 2015 gestabiliseerd op 30,6%. In 2018 komen we op vrijwel hetzelfde percentage uit. Zie tabel 23 in hoofdstuk 4.

In het onderzoek is een opsomming opgenomen van de top tien van instellingen waarmee diaconale organisaties contact hebben. Net als in 2015 wordt het meest samengewerkt met de voedselbank (64%). Daarnaast is er veel samenwerking met diaconale platforms (51%) en andere kerkelijke organisaties (46%). Ook met organisaties buiten het kerkelijke circuit is er veel samenwerking, zoals organisaties voor vluchtelingen (42%), maatschappelijk werk (41%), WMO-loket en wijkteam (40%) en instelling voor schuldhulpverlening (35%).

Samenwerking of contact met de Sociale Dienst of Dienst Werk en Inkomen heeft 33%, en met maatjesprojecten 28%. Woningcorporaties blijven de instelling waar diaconale organisaties het minst contact hebben (16%). De resultaten zijn vergelijkbaar als in de meting van 2015. Zie verder in tabel 24 van hoofdstuk 4.

2.15 Toerusting voor armoedebestrijding

Op de vraag: "Voelt u zich voldoende toegerust in uw diaconale werk ten behoeve van armoedebestrijding geeft 77% aan dat dit het geval is. In 2015 lag dit percentage op 87%. Respondenten die meer toerusting willen, noemen als onderwerpen de voortdurende wijzigingen in wet- en regelgeving, het werven van vrijwilligers en het delen van 'best practices'.

Lokale diaconale organisaties kunnen ook zelf voor toerusting en informatie zorgen, bijvoorbeeld gericht op de leden van de eigen kerkgemeenschap of hun omgeving. Voor het eerst is in het Armoedeonderzoek daar een vraag over gesteld (tabel 25).

Wat opvalt is dat diaconale organisaties niet zeer actief zijn in het delen van de informatie die ze hebben over mensen in armoede met hun eigen achterban of hun omgeving. Dit heeft mogelijk te maken met de noodzaak de privacy van hulpvragers te waarborgen. Tegelijk missen zij daarmee de kans om de leden van hun lokale kerkgemeenschap en medeburgers te informeren over de omvang en oorzaken van armoede in hun eigen leefomgeving en ook hoe zij zelf alert kunnen worden op signalen van armoede.

Tabel 25: (hoe) informeert u de eigen achterban en uw omgeving over armoede?					
	Wij informeren achterban over aantal hulpvragen	Wij Informeren achterban over oorzaken armoede	Wij geven achterban tips hoe armoede te signaleren	Wij geven achterban tips wat te doen wanneer ze armoede tegenkomen	Wij informeren onze omgeving over armoede
volledig eens	17%	9%	10%	14%	10%
meer eens dan oneens	10%	19%	19%	29%	23%
meer oneens dan eens	22%	29%	32%	24%	23%
volledig oneens	51%	42%	38%	33%	44%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Basis: alle respondenten voor deze vraag (450)

2.16 Signalen voor de overheid en maatschappelijke organisaties

In deze laatste paragraaf wordt beschreven welke signalen diaconale organisaties hebben doorgegeven aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van het armoedebeleid. Daarnaast wordt ook beschreven welke zaken of signalen men binnen dit onderzoek nog wil doorgeven met het oog op het contact met de overheid.

2.16.1 Signalen voor de burgerlijke overheid

De belangrijkste signalen voor de burgerlijke gemeenten in 2018 waren identiek aan de signalen die in 2015 werden gegeven.

- Dat betreft allereerst de wens dat er beter moet worden samengewerkt tussen diaconale organisaties en de overheid (49%).
- Een tweede signaal is dat er veranderingen nodig zijn in de aanpak van armoede (52%), omdat met huidig beleid en regelgeving de armoede niet minder lijkt te worden.

2.16.2 Signalen voor de landelijke overheid

Bij de respondenten die een boodschap voor de landelijke overheid hebben doorgegeven, wordt duidelijk dat volgens veel diaconale organisaties de verschillen in sociaal beleid tussen burgerlijke gemeenten onderling opvallen, net als de verschillen tussen loketten van verschillende instanties.

Daarnaast behoeft de samenwerking tussen lokale overheden, maatschappelijke organisaties en diaconale organisatie verbetering.

Verder worden als zorgpunten genoemd: het overhevelen van taken op het terrein van zorg, onderwijs en welzijn naar gemeentelijke overheden en het strenge migratiebeleid; volgens de lokale diaconale organisaties bevat dat veel “blinde vlekken”, wat veel diaconale inzet vraagt.

2.16.3 Effect van armoedebeleid

Het doorgeven van signalen aan de plaatselijke of landelijke overheid is belangrijk wanneer kerken het beleid van de overheid willen beïnvloeden (met als doel de armoede in Nederland terug te dringen).

In het verlengde daarvan is het zinvol om zicht te krijgen op de effecten van het armoedebeleid van de overheid (maar ook van de inspanningen van maatschappelijke organisaties als de kerken zelf).

In deze editie van het Armoedeonderzoek is daarom voor het eerst de vraag gesteld wie er vooral bij diaconale organisaties aankloppen: mensen met een eenmalige hulpvraag of mensen die in chronische armoede leven. Wanneer deze vraag over een aantal jaren herhaald wordt, kan daarmee het effect van armoedebeleid worden gemeten. Voor 2018 zijn de resultaten vermeld in tabel 27.

Tabel 27: Wie kloppen er vooral bij u aan voor hulp?	
Personen/huishoudens in chronische armoede of personen/huishoudens met een eenmalige hulpvraag.	
Niet bekend	12,8%
Vooraf eenmalige hulp	42,4%
Vooraf hulp aan mensen in chronische armoede	10,9%
Beide groepen in gelijke mate aanwezig	33,9%
Totaal	100,0%

3 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk bundelen we de voornaamste resultaten van het onderzoek rond zes thema's en verbinden er conclusies aan. Bij elke conclusie geven we een aanbeveling gericht op de overheid (landelijk, provinciaal en lokaal) en op de diaconale organisaties.

3.1 Armoede opsporen

Armoede blijft nadrukkelijk in beeld bij de kerkgenootschappen in Nederland. Ongeveer 80% (in 2015 lag dit percentage op 78,4%) van de diaconale organisaties is betrokken bij de ondersteuning van personen en/of huishoudens die in nood zijn. Het taboe over het bestaan van armoede is blijkens de verleende hulp binnen kerken verdwenen. De gevoeligheid voor het bestaan van armoede in Nederland is in bredere kring aanwezig.

De belangrijkste manier om armoede op te sporen is door te reageren op interne signalen van bijvoorbeeld pastores en ouderlingen. Daarnaast zijn kerken meer extern gericht en is de samenwerking met anderen geïntensiveerd. De samenwerking met voedselbanken en het houden van solidariteitsmaaltijden is gelijk gebleven als in 2015. Het onderhouden van contacten met burgerlijke gemeente en/of sociale dienst is gestegen naar 48% (was 43% in 2015).

Diaconale organisaties hebben gebrek aan kennis om de informatie die ze hebben over mensen in armoede te delen met hun eigen achterban of hun omgeving. Dit heeft mogelijk te maken met de noodzaak de privacy van hulpvragers te waarborgen. Tegelijk missen zij daarmee de kans om de leden van hun lokale kerkgemeenschap en medeburgers te informeren over de omvang en oorzaken van het armoedeprobleem in hun eigen leefomgeving en ook hoe zij zelf alert kunnen reageren op signalen van armoede.

Hoofdconclusie 1

Armoede is geen taboe meer in kerken. De hulpverlening vindt vooral plaats in samenwerking met andere geloofsgemeenschappen en organisaties. Maar er is nog wel werk te doen, zeker wat betreft samenwerken met burgerlijke overheid en het informeren van de eigen achterban.

Aanbeveling naar de burgerlijke overheid:

Overheid werk aan de goede bejegening van mensen en beschouw mensen in armoede als mensen in nood. Fouten door het niet begrijpen van regelingen of fouten bij het invullen van formulieren niet als fraude behandelen.

Aanbeveling naar de diaconale organisaties:

Diaconale organisaties werken voor de helft samen in een netwerk van kerken, andere organisaties en overheid en er is dus voor de andere helft nog veel werk te doen. Communiceer meer met de eigen achterban over het aantal hulpvragen, verleende hulp, oorzaken van armoede en tips om hulp te geven.

3.2 Diaconale hulpverlening rond de bestrijding van armoede toegenomen

In vergelijking met de resultaten van het onderzoek 'Armoede in Nederland 2016' valt op dat de diaconale hulpverlening rond het bestrijden van armoede is toegenomen.

3.2.1 De aantallen hulpvragen stijgen

Het totaal aantal hulpvragen is gestegen van 49.474 in 2015 naar 62.568 in 2018. Hiervan zijn er 56.760 (in 2015: 44.177) gehonoreerd. Niet bekend is wat bij de niet gehonoreerde aanvragen de redenen zijn geweest om niet te (kunnen) helpen.

Kerken geven de hulpverlening op verschillende manieren vorm. De meest voorkomende manier van hulp bestaat uit financiële giften (79,0%). Andere manieren van hulp zijn materiële hulp in natura (70,07%) en financiële hulp in de vorm van leningen (46,0%).

3.2.2 Toename van verleende hulpbedragen

Een groot deel van de diaconale organisaties van kerken in Nederland (80%) is actief betrokken bij hulpverlening en armoedebestrijding.

- Het gemiddeld gegeven jaarbedrag is gestegen naar € 5.626 in 2018 (was € 4.765 in 2015). Het gemiddeld gegeven jaarbedrag voor collectieve hulpverlening is gestegen naar € 6.113 in 2018 (vanaf € 4.426 in 2015).
- Bij de kerstpakkettenacties ging het gemiddeld bedrag per kerk omhoog naar € 2.679 in 2018 (was € 2.029 in 2015).
- Het gemiddelde bedrag aan steun voor inloophuizen is gestegen naar € 3.180 in 2018 (van € 2.064 in 2015).

Aan individuele financiële hulpverlening is € 14.852.640 besteed (was € 13.571.726 in 2015) en aan collectieve hulpverlening € 16.851.852 (en dat was € 15.228.503 in 2015). Binnen de kerstpakkettenacties ging in 2018 € 5.384.790 om (tegen € 4.673.118 in 2015) en de inloophuizen ontvingen in 2018 samen een totaalbijdrage van 3.634.740 (was 2.534.878 in 2015).

Het totaalbedrag van € 40.724.022 dat aan alle gevraagde vormen van hulpverlening is besteed laat een stijging zien in vergelijking met het totaalbedrag van het voorgaande onderzoek 'Armoede in Nederland 2016', dat toen € 36.007.775 bedroeg.

3.2.3 Sociaal kapitaal hoger

De volgehouden en toegenomen betrokkenheid van diaconale organisaties bij armoedebestrijding blijkt niet alleen uit de financiële inzet, maar ook uit de hoeveelheid menskracht die zij hierbij leveren. Daarmee zetten zij een groot sociaal kapitaal in.

Gemiddeld 9,6 (in 2015 waren dat 5,9) diakenen, bestuurders of vrijwilligers zijn actief met de diaconale hulp, ofwel 25.400 mensen (in 2015 16.800). Zij besteden gemiddeld 508 uur in totaal aan individuele ondersteuning (in 2015 was dat gemiddeld 193).

In totaal gaat het om 1.341.059 uur vrijwilligerswerk (in 2015 was dat 549.700 uur).

Een grotere groep mensen besteedt in vergelijking met 2015 meer dan het dubbele tijd en energie aan een toegenomen aantal hulpaanvragen. Uit de praktijk is te horen dat de vragen om hulp ingewikkelder zijn en het vinden van een hulproute meer tijd vergt en het aantal opgegeven uren onderstreept dat signaal.

Naast de individuele ondersteuning doen diaconale organisaties ook veel aan collectieve ondersteuning. Zo'n 89% van alle diaconale organisaties (95% in 2015) steunt armoedebestrijding op een collectieve wijze en dan met name via een voedselbank, inloophuis, projecten rond armoedebestrijding en projecten voor steun aan kinderen in armoede.

Het onderzoek laat zien dat kerkelijke vrijwilligers zo'n 1.341.059 uur besteden aan individuele ondersteuning bij armoede. Als je deze inzet zou laten verrichten door professionele dienstverleners zijn er 716,3 fulltime beroepskrachten nodig op basis van een 36-urige werkweek. Het sociale kapitaal dat de kerken inzetten aan de onderkant van de samenleving om de effecten van armoede te bestrijden bedraagt, omgezet naar betaalde dienstverlening, € 40.218.812.

Als referentiepunt is hierbij uitgegaan van het bruto uurloon inclusief werkgeverslasten van een ervaren MBO-professional op het terrein van sociaaljuridische dienstverlening (€ 30,-).

3.2.4 Toegenomen hulpverlening gebeurt via netwerken

Het beroep op financiële hulp bij diaconale organisaties is gegroeid. Vooral in urgente situaties waarbij het gaat om eerste levensbehoeften zoals wonen, voeding en kleding. De bedragen die kerken besteden aan hulpverlening in armoedesituaties zijn gestegen.

Het is opvallend dat minder diaconale organisaties (3.301 in 2018 tegen 3.633 in 2015) een aanzienlijk grotere financiële bijdrage leveren aan het bestrijden van armoede in Nederland in vergelijking met drie jaar geleden.

Daarnaast bieden diaconale organisaties veel immateriële hulp, stellen hun kerkgebouw ter beschikking en zijn actief in diverse netwerken, platforms, noodfondsen en maatjesprojecten om mensen met financiële problemen te ondersteunen. Kerken bieden met deze actieve opstelling een relevante bijdrage aan een hardnekkige maatschappelijke problematiek.

Tegelijkertijd zijn kerken van mening dat de overheid haar taak beter op moet pakken door aan het ontstaan en (voort)bestaan van armoede meer beleidsaandacht te geven, minder bureaucratisch te worden, groepen in kwetsbare (zorgafhankelijke) financiële posities te ontzien bij de voortgaande bezuinigingen en de dienstverlening met name rond schuldhulpverlening te verbeteren. Een aantal diaconale organisaties ervaart het sociaal minimum als ontoereikend.

3.2.5 Hulpverlening binnen en buiten de kerkgemeenschap

In het onderzoek is de vraag gesteld of de diaconale organisaties zich bij het bestrijden van armoede met name richten op kerkleden of ook buiten de kerkelijke gemeente steun bieden.

Van de diaconale organisaties in het onderzoek die een focus kunnen aangeven (75% van het totaal) richt 15% zich volledig op de eigen kerkgemeenschap en 40% alleen op individuen en huishoudens buiten de eigen gemeenschap. Dat betekent dat 45% zich op beide doelgroepen richt. In deze laatste categorie blijkt de aandacht voor beide doelgroepen redelijk gelijk op te lopen: 46% aandacht voor hulpvragen uit de eigen gemeenschap en 54% voor hulpvragen van buiten de eigen gemeenschap.

3.2.6 Hulpverleners doe je samen

Diaconale organisaties bundelen lokaal steeds meer hun krachten. Dit is hard nodig gezien de toegenomen armoedeproblematiek en voortgaande decentralisatie die plaatsvindt op de terreinen van inkomen, zorg en welzijn. Verschillen in sociaal beleid tussen burgerlijke gemeenten nemen toe. Verschillen tussen loketten van meerdere instanties nemen toe.

Daarnaast zet men in op samenwerking tussen lokale overheden, maatschappelijke organisaties en diaconale organisatie. Dat is een punt dat verbetering behoeft, aangezien dit als knelpunt is genoemd door een meerderheid van de diaconale organisaties.

Het overhevelen van taken op het terrein van zorg, onderwijs en welzijn naar gemeentelijke overheden levert nogal eens problemen voor mensen op. Ook het strenge migratiebeleid met veel blinde vlekken zorgt voor veel diaconale inzet. Dit is een ontwikkeling waar een aantal diaconale organisaties zich zorgen over maken.

Hoofdconclusie 2

Er zijn in 2018 meer aanvragen voor hulp, er is meer toegekend in individuele en collectieve hulp, in kerstpakkettenacties en bij ondersteuning van inloophuizen, en er zijn door meer mensen meer uren gestoken in het werk. Kerken helpen zonder onderscheid van personen en vooral op de terreinen van eerste levensbehoeften, sociaal netwerk, maaltijden, kleding, onderdak.

Aanbeveling naar de burgerlijke overheid:

Overheid communiceer goed over al uw beschikbare (voorliggende) voorzieningen, liefst op die plaatsen waar mensen voor hulpverlening samenkomen.

Aanbeveling naar de diaconale organisaties:

Diaconale organisaties, werk zoveel mogelijk samen, interkerkelijk, met andere maatschappelijke organisaties en met de burgerlijke overheid. Samen ben je sterker!

3.3 Steun aan maatschappelijke initiatieven en inloophuizen

Kerken zijn formeel en informeel nauw betrokken bij de voedselbank. De betrokkenheid bij een voedselbank is iets gedaald van 83,8% in 2015 naar 72%. Dat gaat vooral via de inzet van vrijwilligers, het beschikbaar stellen van het kerkgebouw als steunpunt, en het inzamelen van voedsel.

Ongeveer 29% van de diaconale organisaties is betrokken bij een noodfonds. Ook kledingwinkels en ruilwinkels zijn meer omarmd: van 19,5% naar 22%.

Daarnaast valt de opkomst van maatjesprojecten op, zoals schuldhulpmaatjes, waarin zich als tendens aftekent dat diaconale organisaties naast inzet op noodhulp rond eerste levensbehoeften meer werk maken van het structureel begeleiden van mensen bij hun financiële problemen.

Inloophuizen krijgen toenemende financiële steun, met name omdat er meer inloophuizen ontstaan zijn waarin verschillende kerken samenwerken. Kerken vinden het belangrijk dat deze er zijn, gezien hun jarenlange steun aan dit netwerk. Wel dringt zich de vraag op in hoeverre dit de effecten zijn van lokale bezuinigingen, met name in het weghalen van buurt- en gemeenschapshuizen.

De groei van ondersteuning via praktische initiatieven, o.a. terug te zien in de sterk gestegen betrokkenheid bij kerstpakkettenacties en steun aan inloophuizen, laat zien dat de bereidheid om de handen uit de mouwen te steken groot is. Kerken onderkennen dat armoede niet zomaar is op te lossen of te bestrijden en zoeken naar mogelijkheden om de effecten van armoede voor het dagelijks leven van betrokkenen te verzachten.

Hoofdconclusie 3

De kerkelijke betrokkenheid bij projecten die directe aandacht en hulp bieden aan kwetsbare groepen is toegenomen. De diaconale organisaties werken laagdrempelig en mensgericht.

Aanbeveling naar de burgerlijke overheid:

Overheid: ga na of u alle activiteiten vanuit geloofsgemeenschappen voor mensen in armoede in beeld hebt. Ga het gesprek aan waar u elkaar kunt versterken.

Aanbeveling naar de diaconale organisaties:

Mensen uit diaconale organisaties willen graag armoede op het spoor komen en mensen in armoede vinden. Ga naar de plekken waar mensen in armoede samenkomen en ga met hen in gesprek.

3.4 Kwetsbare groepen en kinderen in armoede

De diaconale organisaties hebben ook in dit onderzoek aangegeven welke groepen zij ondersteunen. In de top vijf van deze kwetsbare groepen is in vergelijking met 2015 nauwelijks wijziging gekomen. Ook de top tien is vrijwel hetzelfde. Dat roept flinke vragen op rond het anti-armoede beleid van de laatste jaren en de effectiviteit daarvan.

Dit jaar is gevraagd of vooral mensen met een eenmalige vraag aankloppen, of juist mensen in langjarige armoede en met terugkerende vragen. Ruim eentiende van de diaconale organisaties weet het niet, 42,4% geeft aan vooral eenmalige hulpvragen te ontvangen, 11% krijgt vooral vragen van mensen in langjarige armoede en eenderde geeft ondersteuning aan beide groepen.

3.4.1 Kwetsbare groepen

De gevolgen van de crisis van de afgelopen jaren, nationaal en internationaal, zijn het meest zichtbaar geworden in het feit dat vooral asielzoekers een beroep doen op diaconale organisaties.

Vervolgens komen alleenstaande ouders met kinderen en mensen zonder betaald werk. Mensen met psychische problemen, mensen met een chronische ziekte of beperking en ouderen boven 65 jaar nemen de middelste plaatsen in de lijst van hulp aan kwetsbare groepen.

De overig genoemde groepen zijn gezinnen waarvan slechts één persoon betaald werk heeft, mensen die te maken hebben met een restschuld vanwege hun hypotheek, mensen met onvolledige AOW en zelfstandigen zonder personeel of kleine ondernemers genoemd.

Zorgelijk blijft dat de financiële positie van vooral alleenstaande ouders met kinderen en mensen met psychische problemen of een chronische ziekte of beperking kennelijk nog steeds slecht is. Zij doen het meest een beroep op diaconale financiële hulp.

Een resultaat van het armoedebeleid van de overheid om de positie van deze groepen te versterken is, net als in de voorafgaande onderzoeken, niet terug te zien. Deze groepen blijven het meest aankloppen voor diaconale hulp. Hierbij is sprake van een onwenselijke situatie, waarbij het recht op voldoende inkomen geschonden wordt. Dit recht is een belangrijke bouwsteen in een rechtvaardige en humane samenleving.

Kerken moeten hulp bieden omdat de overheid niet voldoende garanties biedt op het voorkomen van armoede. Met name armoede ontstaan ten gevolge van zorgkosten, zo

maken we op uit deze antwoorden. Gezien het structurele karakter van deze kerkelijke hulp moet het versterken van de financiële positie van deze kwetsbare doelgroepen hoge prioriteit krijgen van politici en bestuurders.

3.4.2 Hulp aan kinderen in armoede

Diaconale organisaties noemen alleenstaande ouders met kinderen als tweede kwetsbare groep die hulp ontvangt. Ongeveer 29% steunt projecten van kinderen in armoede.

In het onderzoek is een nieuwe vraag gesteld naar activiteiten gericht op kinderen in armoede. Ruim eenderde (35%) geeft een positief antwoord op deze vraag en 65% een negatief. Een meerderheid van de diaconale organisaties kan rond kinderen in armoede nog in actie komen.

Hoofdconclusie 4

Kinderen in armoede zijn vrij goed in beeld bij de kerken. Tegelijk leert het onderzoek dat er nog niet zo veel beleid is ontwikkeld rond activiteiten voor kinderen in.

Aanbeveling naar de burgerlijke overheid:

Overheid: let bij kinder- en jeugdbeleid en kind-regelingen vooral op het inkomen van de ouders! Gezien de grote problematieken die er nu zijn is het dringend gewenst de leeftijd bij jeugdzorg te verhogen van 18 naar 21 jaar.

Aanbeveling naar de diaconale organisaties:

Diaconale organisaties, bouw bij het maken van beleid activiteiten voor kinderen in armoede in.

3.5 Hulp voor eerste levensbehoeften

Als we kijken naar de redenen waarom de financiële hulp wordt geboden, dan zien we dat deze vooral gericht is op het voorzien in de eerste levensbehoeften (broodnodig, levensmiddelen, kleding en vervangen witgoed). Dit wordt door 82% van de betrokken diaconieën genoemd (tegen 36% in 2015). Een zeer opvallende stijging van deze reden.

Ook het voorkomen van uithuiszetting komt veel voor (27%), evenals het voorkomen dat personen en/of huishoudens worden afgesloten van nutsvoorziening, zoals gas, water en licht (24%). Daarnaast maken diaconale organisaties vakanties mogelijk (25%), naschoolse activiteiten voor kinderen (16%) en betalen mee aan de premies voor de zorgverzekering (19%).

Veel hulp, vooral bij de collectieve ondersteuning, uit zich in het scheppen van een ruimte of plaats voor samenzijn, ontmoeting, gesprek, delen van ervaringen en vaak gaat dit gepaard met het uitdelen van voedsel of het samen voorbereiden, eten van een warme maaltijd en het opruimen daarna.

Hoofdconclusie 5

Kerken helpen zonder onderscheid van personen en vooral op de terreinen van eerste levensbehoeften.

Aanbeveling naar de burgerlijke overheid:

Overheid: schuif eens bij aan zo'n plek van samenkomen of aan tafel en luister naar de verhalen van de aanwezige mensen

Aanbeveling naar de diaconale organisaties:

Diaconale organisaties: vergeet het aspect ontmoeting niet bij initiatieven rond voedsel, eten en maaltijd.

3.6 De mythe van de zelfredzame burger

Sociaal beleid en alle wetgeving van deze eeuw gaat er van uit dat de burger zelfredzaam is, autonoom, en in staat om voor het eigen onderhoud te kunnen zorgen door middel van een betaalde baan en het daaruit verkregen inkomen.

Met deze mythe van de zelfredzame burger gaan de wetgever en de overheid voorbij aan het gegeven dat ongeveer eenderde van de Nederlanders om allerlei redenen minder of niet zelfredzaam is. Het valt op dat de zwakste groepen geconfronteerd worden met de zwaarste bureaucratische en digitale regelingen.

Als belangrijkste reden om hulp te vragen wordt in deze en voorgaande onderzoeken de groeiende schuldenproblematiek genoemd. Verdere intensivering van beleid is noodzakelijk om te voorkomen dat mensen (opnieuw) met problematische schulden te maken krijgen. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat er op dit punt in de afgelopen drie jaar nog weinig effectieve voortgang is gemaakt.

Daarnaast toont dit onderzoek opnieuw aan dat aan armoede moeilijk te ontsnappen is als mensen langdurig moeten leven van een laag inkomen. Te hoge vaste lasten voor wonen, energie, verzekeringen, gezondheid veroorzaken een te klein budget voor de andere leefkosten. Opvallend is de stijging van onvoorziene hoge uitgaven of incidentele financiële tegenslag als veroorzaker van de problemen. Dat laat zien dat financiële reserves van betrokkenen zijn opgedroogd.

Tegelijkertijd is de angst of schaamte om hulp te vragen bij instanties gestegen, terwijl de bureaucratie als veroorzaker van de problematiek nog steeds hoog in de ranglijst staat. Steeds meer mensen blijken tijdelijk of helemaal buiten allerlei regelingen te vallen. Op veel aanvullende regelingen is bezuinigd of ze bestaan niet meer.

De overheid kan zelf meer doen aan het voorkomen van armoede, bijvoorbeeld door het minimaliseren van wachttijden bij de toekenning van uitkeringen, betere dienstverlening door het instellen van een éénloket beleid en gebruik van minder en eenvoudiger formulieren.

De overheid kan zelf meer doen aan het voorkomen van schulden door de warwinkel van de toeslageregelingen te wijzigen en het boetebeleid te versoepelen. De toenemende digitalisering in de sociale zekerheid vraagt om een stevige monitoring én daarnaast om mogelijkheden voor overheden om snel en doelgericht te kunnen handelen bij financiële noodsituaties.

Kerken kunnen niet voortdurend de rekening blijven betalen of voorschieten. Zij vinden dat landelijke en plaatselijke overheden meer verantwoordelijkheid moeten nemen bij het voorkomen en bestrijden van armoede.

Hoofdconclusie 6

De overheid kan meer doen aan het voorkomen van armoede door het verminderen van bureaucratie, vereenvoudiging van regelgeving, en meer één loket beleid. De overheid kan meer doen aan het voorkomen van armoede door zeer kwetsbare groepen meer en gericht te ondersteunen en door de eigen bijdragen aan zorgkosten te verlagen.

Aanbeveling naar de burgerlijke overheid:

Overheid: werk aan het verminderen van bureaucratie, ontwikkel een één loket beleid, zoek contact met diaconale organisaties.

Aanbeveling naar de diaconale organisaties:

Diaconale organisaties, communiceer met overheid en maak je ervaringen rond hulpverlening bekend onder meer in verhalen en geanonimiseerde verslagen.

4 Onderzoekresultaten

In dit hoofdstuk vindt u de volledige onderzoekresultaten en statistische achtergronden, bijvoorbeeld waar het gaat om extrapolaties van de cijfers uit de responsgroep naar de hele populatie. De beschreven resultaten in de publiekssamenvatting zijn gebaseerd op de hier gepresenteerde gegevens.

4.1 Inleiding

Met het onderzoek zochten we naar antwoorden op een aantal vragen rond de ondersteuning door diaconale organisaties aan mensen die financieel in de knel zijn geraakt. Globaal gaat het om de volgende categorieën van vragen:

- Welke hulp wordt er geboden?
Hoeveel individuele hulpvragen zijn er en hoeveel geld gaat daar in om?
Hoeveel wordt er gegeven aan collectieve hulp, kerstpakketten en inloophuizen?
- Inzet van vrijwilligers
Hoeveel mensen zijn bij de hulpverlening actief en hoeveel uren besteden zij daar aan?
- Om wie gaat het en om welke problemen?
Welke groepen doen het meest een beroep op diaconale organisaties en wat zijn de meest voorkomende oorzaken van knelsituaties?
- Welke contacten hebben diaconale organisaties met instellingen en overheden?
Welke signalen geven de kerken door?

De onderzoekresultaten omtrent bovenstaande aspecten en vragen staan in onderstaande paragrafen beschreven.

4.2 Deelnemende diaconale organisaties

In totaal zijn er 3.301 diaconale organisaties benaderd om mee te doen aan het onderzoek. Deze diaconale organisaties zijn onder te verdelen in vier categorieën:

- Rooms-Katholiek (parochiële caritas instellingen, parochies en Vincentiusverenigingen)
In tabellen en figuren vaak korthedshalve weergegeven als **RK**.
- Protestantse Kerk in Nederland (diaconieën)
In tabellen en figuren vaak korthedshalve weergegeven als **PKN**.
- MissieNederland (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland, Leger des Heils)
In tabellen en figuren vaak korthedshalve weergegeven als **MN**.
- Andere kerkgenootschappen (Remonstrantse Broederschap, Christelijke Gereformeerde Kerken, Oud-Katholieke Kerk, Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerde Kerk, Evangelische Broedergemeenten en Doopsgezinden)
In tabellen en figuren vaak korthedshalve weergegeven als **Andere**.

Tabel 1 geeft aan hoeveel diaconale organisaties er benaderd zijn en hoeveel er gereageerd hebben. Het overall respons-percentage van 14,9% is redelijk te noemen (in 2016: 24,1%).

Het percentage respons is voldoende om statistisch betrouwbare berekeningen te maken. Zie verder in hoofdstuk 5 verantwoording van de onderzoeksmethode.

Uitgesplitst naar de vier categorieën diaconale organisaties valt op dat met name de respons onder diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland is teruggevallen.

Verder is het aantal reacties dat valt onder Missie Nederland (MN) dermate laag dat de uitkomsten voor deze categorie slechts als indicatief gelden en niet vergelijkbaar met gegevens uit eerdere onderzoeken.

Tabel 1: Respons per categorie van deelnemende organisaties				
	Populatie 2019	Respons 2019	Respons % 2019	Respons % 2016
RK Rooms-Katholiek (parochiële caritas instellingen, parochies en Vincentiusverenigingen)	811	162	19,9 %	21,8%
PKN Protestantse Kerk in Nederland (diaconieën)	1.414	176	12,4 %	31,9 %
MN MissieNederland (Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, Unie van Baptistengemeenten, ABC-gemeenten, Kerk van de Nazarener, Rafaël Nederland, Leger des Heils)	365	24	6,6 %	8,1 %
Andere Andere kerkgenootschappen (Remonstrantse Broederschap, Christelijke Gereformeerde Kerken, Oud-Katholieke Kerk, Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerde Kerk, Evangelische Broedergemeenten en Doopsgezinden)	711	130	18,3 %	20,6 %
Totaal	3.301	492	14,9 %	24,1 %

4.3 Betrokkenheid van diaconale organisaties

In deze paragraaf wordt beschreven hoeveel diaconale organisaties betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen die niet goed kunnen rondkomen. Hierbij wordt tevens ingegaan op de wijze van betrokkenheid.

79,9 % van de diaconale organisaties is betrokken bij de ondersteuning van personen en/of huishoudens die niet goed kunnen rondkomen. Gemiddeld komt dit neer op 2.637 diaconale organisaties in Nederland. Deze score is vergelijkbaar met de percentages die in voorgaande onderzoeken werden aangetroffen.

Tabel 2: Betrokken bij de ondersteuning van personen en/of huishoudens die financieel in de knel zijn geraakt

	Percentage
Ja	79,90%
Nee	20,10%

Basis: alle respondenten (N = 492)

Bij de kwantificeringen in deze rapportage wordt rekening gehouden met de 95%-betrouwbaarheidsmarge. In bovenstaande situatie kan er met 95% betrouwbaarheid worden gesteld dat het werkelijke aantal diaconieën dat betrokken is binnen deze marge ligt. Zie ook de onderzoeksverantwoording in hoofdstuk 5.

Verder blijkt uit de resultaten dat de betrokkenheid van de diaconale organisaties samenhangt met de omvang van de burgerlijke gemeente. De betrokkenheid loopt namelijk op naarmate de burgerlijke gemeente groter is. Zo is de betrokkenheid binnen de kleinste gemeenten 69,9 % en in de grootste 84,1%.

De samenhang tussen de omvang en de betrokkenheid binnen een gemeente is de belangrijkste reden dat de resultaten gewogen zijn naar omvang van de burgerlijke gemeente.

Van de diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoedeproblematiek is 95,6% actief op zoek naar armoede binnen hun gemeente. In absolute getallen zijn dit tussen de 2.477 en 2.581 diaconale organisaties.

Ook in 2018 is het opvangen van signalen van ouderling, diaken, pasto(o)r of gemeentelid de meest voorkomende manieren om armoede op te sporen. Op afstand, maar nog substantieel, zijn de contacten via de voedselbank, de burgerlijke gemeente en maatschappelijke instellingen. 41% van de organisaties gebruikt eigen communicatiemiddelen om armoede op het spoor te komen.

Tabel 3: Belangrijkste activiteiten van diaconale organisaties om armoede op het spoor te komen

	2018	2015	2012
We reageren op signalen van ouderling / diaken / past(o)r / gemeente/parochielid	85%	89,6%	85,0%
We onderhouden contacten met voedselbank / solidariteitsmaaltijd	59%	58,7%	41,2%
We onderhouden contacten met burgerlijke gemeente / sociale dienst	48%	43,4%	37,6%
We onderhouden contacten met maatschappelijke instellingen (bijv. thuiszorg, onderwijs, GGZ/GGD, maatschappelijk werk)	45%	37,9%	31,6%
We plaatsen artikelen in kerk/parochieblad	41%	42,1%	43,7%

Basis: Aantal respondenten dat betrokken is bij individuele hulpverlening (N = 393)

Indien diaconale organisaties niet betrokken zijn bij individuele hulpverlening, geeft men als belangrijkste reden (60%) dat er geen signalen/aanvragen zijn ontvangen vanuit de kerkelijke gemeente. Daarnaast geeft men in 27% van de gevallen ook aan dat men geen signalen vanuit de samenleving heeft ontvangen.

31% van de diaconale organisaties die niet betrokken zijn bij individuele hulpverlening geeft aan deze doelgroep wel via andere organisaties te ondersteunen.

Tabel 4: Redenen niet-betrokkenheid bij ondersteuning van mensen met financiële problemen	
Genoemde reden	Aandeel
Geen signalen uit eigen gemeente/parochie	60%
Wij steunen via andere organisaties	31%
Geen signalen uit samenleving	27%
We hebben onvoldoende middelen	14%
Wij kennen geen mensen in de knel	11%
Andere prioriteiten	0%
Andere redenen	9%

Basis: Respondenten die niet betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n=99)

4.4 Aantal betrokkenen en hoeveelheid uren besteed aan individuele ondersteuning

Gemiddeld 9,6 diaconen, bestuurders of vrijwilligers per diaconale organisatie zijn betrokken geweest bij de individuele ondersteuning van personen en/of huishoudens met financiële problemen. Dat betekent dat er in 2018 gemiddeld zo'n 25.400 mensen vanuit de kerk bezig zijn geweest met de individuele ondersteuning van mensen met financiële problemen. Rekening houdend met de spreiding in de respons en het 95%-betrouwbaarheidsinterval, komen we tot de volgende omvang:

De ondergrens: $2.520 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (9,63 - (1,96 \times 1,650)) = 16.127 \text{ betrokkenen}$

De bovengrens: $2.755 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (9,63 + (1,96 \times 1,650)) = 35.438 \text{ betrokkenen}$

Aan de diaconale organisaties is ook gevraagd naar het totaal **aantal uren** besteed aan individuele ondersteuning in 2018. Gemiddeld zijn er per diaconale organisatie 508 uren besteed aan individuele ondersteuning. Dat zijn in totaal 1.341.059 uren. Rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot het volgende totaal aantal uren:

De ondergrens: $2.520 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (508,5 - (1,96 \times 143,075)) = 574.752 \text{ uren}$

De bovengrens: $2.755 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (508,5 + (1,96 \times 143,075)) = 2.172.993 \text{ uren}$

4.5 Individuele, financiële hulp

Alle diaconale organisaties die betrokken zijn bij personen/huishoudens die niet goed kunnen rondkomen, verlenen op enige wijze hulp. Dat betreft vaak financiële hulp (giften, leningen) en daarnaast hulp in natura (huisraad, tegoedbonnen, advies, geestelijke bijstand). De meest

voorkomende vorm is het geven van giften (83%), gevolgd door hulp in natura (69%). Van de diaconale organisaties verstrekt 44% ook leningen. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met die van 2015.

Tabel 5: Op welke wijze is uw diaconale organisatie betrokken bij de individuele ondersteuning van personen/huishoudens die in de knel zijn geraakt?		
	2018	2015
Financiële hulp (giften)	83%	89%
Hulp in natura (voedsel, kleding etc.)	69%	72%
Financiële hulp (leningen)	44%	51%

Basis: Aantal respondenten dat betrokken is bij individuele hulpverlening (N = 393 resp. 675)

Tabel 6: Op welke gebieden richt de financiële ondersteuning zich van personen en/of huishoudens die in de knel zijn geraakt?		
Soort hulp	2018	2015
Financiële hulp bij levensonderhoud (broodnodig / levensmiddelen / boodschappen / kleding / vervanging wiggoed / huisraad)	82%	36%
Financiële hulp ter voorkoming van uithuiszetting	27%	43%
Financieel mogelijk maken van een vakantie	25%	29%
Financiële hulp ter voorkoming afsluiting nutsvoorzieningen (water, gas, elektra)	24%	44%
Financiële hulp voor betalen van zorgverzekering/ziektekosten	19%	9%
Financieel mogelijk maken van naschoolse activiteiten (sport en culturele activiteiten van kinderen en jongeren)	16%	17%
Andere hulp	23%	21%

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n= 393 resp. 675)

Als we kijken naar de redenen waarom deze financiële hulp werd geboden (tabel 6), dan zien we dat de hulp bij levensonderhoud veruit op de eerste plaats staat (82%). Dit is een flinke verschuiving ten opzichte van de meting in 2016. Het voorkomen van uithuiszetting staat op de tweede plaats (27%); dit betekent een daling ten opzichte van 2015.

4.5.1 Aantal aanvragen

Alle diaconale organisaties die betrokken zijn bij de armoedeproblematiek verlenen op enige wijze individuele, financiële hulp (giften, lenen of in natura). Gemiddeld kregen diaconale organisaties in 2018 zo'n 23,9 aanvragen voor individuele, financiële hulp binnen. Op basis

van dit aantal en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende omvang:

De ondergrens:

2.520 betrokken diaconale organisaties x (23,9 – (1,96 x 3,310)) = 44.015 aanvragen

De bovengrens:

2.755 betrokken diaconale organisaties x (23,9 + (1,96 x 3,310)) = 83.865 aanvragen

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018, met 95% zekerheid, tussen de 44.015 en 83.865 aanvragen voor financiële hulp hebben ontvangen. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een schatting van circa 63.000 aanvragen.

In tabel 7 is het aantal aanvragen per kerkgenootschap weergegeven. Ook is de vergelijking met de cijfers uit 2015 gemaakt. De aangetroffen verschillen zijn niet significant.

Tabel 7: Aantal aanvragen voor individuele, financiële hulpverlening				
	Gemiddeld aantal aanvragen 2018	Gemiddeld aantal aanvragen 2015	Totaal aantal aanvragen 2018	Totaal aantal aanvragen 2015
RK	34,3	28,0	24.387	18.799
PKN	17,3	17,2	19.047	20.723
MN	48,8	17,9	15.567	7.635
Andere	12,0	5,1	6.108	3.048
Totaal	23,9	17,4	62.568	49.474

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n= 393 resp. 675)

4.5.2 Aantal gehonoreerde aanvragen

Gemiddeld werden in 2018 van de 24 aanvragen zo'n 21,5 aanvragen voor individuele, financiële hulp door diaconale organisaties gehonoreerd. Op basis van deze cijfers en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende schatting:

De ondergrens:

2.520 betrokken diaconale organisaties x (21,5 – (1,96 x 2,913)) = 39.852 aanvragen gehonoreerd

De bovengrens:

2.755 betrokken diaconale organisaties x (21,5 + (1,96 x 2,913)) = 75.023 aanvragen gehonoreerd

Dit betekent dat diaconale organisaties in 2018, met 95% zekerheid, tussen de 39.852 en 75.023 aanvragen voor financiële hulp gehonoreerd hebben. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een schatting van circa 56.700 gehonoreerde aanvragen.

Ook de gehonoreerde aanvragen zijn uitgesplitst per categorie kerkgenootschap en vergeleken met 2015. Ook de geconstateerde verschillen tussen 2015 en 2018 zijn niet significant.

Tabel 8: Aantal gehonoreerde aanvragen voor individuele, financiële hulpverlening				
	Gem. aantal gehonoreerde aanvragen 2018	Gem. aantal gehonoreerde aanvragen 2015	Totaal aantal gehonoreerde aanvragen 2018	Totaal aantal gehonoreerde aanvragen 2015
RK	31,2	24,2	22.183	16.255
PKN	15,2	15,6	16.735	18.857
MN	48,2	16,4	15.376	7.009
Andere	10,9	4,6	5.548	2.739
Totaal	21,5	15,5	56.760	44.177

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (n= 393 resp. 675)

4.5.3 Gehonoreerde bedragen

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld zo'n € 5.625 per jaar aan individuele, financiële hulpverlening. Doorgerekend naar een totaalbedrag voor alle individuele, financiële hulpverlening in 2018 en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval levert dat de volgende cijfers op:

De ondergrens: $2.520 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (5.625 - (1,96 \times 615,524)) = \text{€ } 11.137.072$

De bovengrens: $2.755 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (5.625 + (1,96 \times 615,524)) = \text{€ } 18.823.061$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2012, met 95% zekerheid, tussen de € 11.137.072 en € 18.823.061 aan financiële hulp hebben besteed. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van ruim € 14.800.000 in 2018.

We kunnen deze bedragen ook uitsplitsen voor de vier categorieën kerkgenootschappen. Zie tabel 9.

Tabel 9: Gehonoreerd totaalbedrag voor individuele, financiële hulpverlening (alle diaconale organisaties)

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2018	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2015	Totaalbedrag 2018	Totaalbedrag 2015
RK	711	€ 8.015	€ 5.305	€ 5.698.665	€ 3.559.655
PKN	1.101	€ 4.417	€ 4.818	€ 4.863.117	€ 5.800.872
MN	319	€ 2.858	€ 2.748	€ 911.702	€ 1.170.648
Andere	509	€ 3.587	€ 4.397	€ 1.825.783	€ 2.607.421
Totaal	2.640	€ 5.626	€ 4.765	€ 14.852.640	€ 13.571.276

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele, financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n = 304 resp. 580)

4.6 Immateriële hulp

Het overgrote deel van de diaconale organisaties verleent immateriële hulp aan mensen in armoede. Dit aandeel ligt voor alle kerkgenootschappen samen op hetzelfde niveau als bij de vorige meting, in 2015. De afzonderlijke scores van de vier groepen diaconale organisaties zijn af te lezen in tabel 6.

Net als drie jaar geleden (66%) vormt huisbezoek (door een diaken of andere vrijwilliger) de meest voorkomende vorm van immateriële hulp (60%), gevolgd door het doorverwijzen naar instanties en het begeleiden van hulpvragers bij het leggen en onderhouden van contacten met deze instanties (57%). Ook dit is vergelijkbaar met de meting in 2015 (58%). In 2015 werd voor het eerst het samen bidden als vorm van hulpverlening genoemd (23%). Ook nu scoort deze categorie in dezelfde orde van grootte (24%).

Tabel 10: Immateriële hulp

	2018	2015
RK	76,8%	75,9%
PKN	92,2%	87,3%
MN	97,1%	100,0%
Andere	92,5%	94,8%
Totaal	86,5%	86,9%

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij individuele, financiële ondersteuning van mensen die financieel in de knel zijn geraakt en gehonoreerde bedragen hebben genoemd (n = 393 resp. 686).

Tabel 11: Op welke immateriële wijze is uw diaconie betrokken bij de individuele ondersteuning van personen/huishoudens die in de knel zijn geraakt?

Type immateriële hulp	2018	2015
Huisbezoek door diaken of vrijwilliger	60%	66%
Verwijzing/begeleiding naar instanties of regelingen	57%	58%
Hulp in huis(houden) / klussen	29%	38%
Hulp bij invullen formulieren	24%	35%
Samen bidden	24%	23%
Begeleiden mensen met schulden door middel van maatjesproject	18%	28%
Hulp bij thuisadministratie	17%	28%
Hulp bij aanvragen belastingteruggave	11%	17%
Andere hulp	10%	2%

Basis: Respondenten die betrokken zijn bij de ondersteuning van mensen met financiële problemen (N = 393 in 2018 en 686 in 2015)

4.7 Collectieve hulp

Niet alleen met individuele hulp maar ook middels 'collectieve hulp' bieden diaconale organisaties steun. Het gaat dan bijvoorbeeld om financiële bijdragen aan een noodfonds of het leveren van vrijwilligers aan de voedselbank of een initiatief als Schuldhulpmaatje.

Van de diaconale organisaties 89% verleent deze vorm van collectieve hulp. In de meting van 2015 was dit percentage 95% (deze daling is statistisch niet significant).

Tabel 12: Op welke wijze is uw diaconie/organisatie betrokken bij de collectieve ondersteuning van personen/huishoudens die in de knel zijn geraakt?

	2018	2015	2012
Steun geven aan voedselbank	72%	83,8%	69,2%
Diaconale projecten t.b.v. armoedebestrijding in Ned.	33%	47,2%	34,1%
Steun geven aan een project voor kinderen in armoede	29%	33,7%	-
Participeren in een Noodfonds	29%	25,2%	19,3%
Ondersteunen van een lokale/regionale organisatie	28%	34,8%	28,5%
Maatjesproject voor mensen met schulden	22%	24,7%	16,2%
Kledingwinkel/weggeefwinkel	22%	19,5%	11,2%
Ondersteunen van een landelijke belangenorganisatie	16%	20,9%	16,4%
We werken financieel samen met burgerlijke gemeente	14%	13,0%	11,6%
Steun geven aan Stichting Leergeld	13%	12,2%	7,2%

Basis (n): Alle respondenten: 492 (2018) resp. 876 (2015) en 969 (2012).

4.7.1 Wijze van steunen voedselbanken

Ondersteuning van een voedselbank is de vorm van collectieve hulpverlening waar diaconale organisaties verreweg het vaakst aan bijdragen (72%). Ook in eerdere metingen werd deze vorm van hulpverlening het vaakst genoemd.

Diaconale organisaties dragen op verschillende manieren bij aan het draaiend houden van voedselbanken. Net als in 2015 zijn het inzamelen van voedsel (68%) en het houden van collectes (65%) de meest genoemde vormen van ondersteuning. In onderstaande tabel volgt het complete overzicht. De verschillen met 2015 zijn klein en niet significant.

Tabel 13: Op welke wijze ondersteunt u de voedselbank?		
Soort activiteit	2018	2015
Inzamelen van voedsel	68%	70%
Collecteren voor de voedselbank	65%	74%
Leveren van vrijwilligers	24%	26%
Beschikbaar stellen van een uitdeelpunt	8%	9%
Bestuurlijke participatie	8%	9%
Opzetten van een voedselbank	1%	2%
Voedsel verbouwen	1%	3%

Basis: Respondenten die aangeven betrokken te zijn bij ondersteuning van de voedselbank (n = 342 in 2018; 728 in 2015)

4.7.2 Gehonoreerde bedragen voor collectieve hulp

Iedere afzonderlijke diaconale organisatie besteedt gemiddeld € 6.113 per jaar aan collectieve hulpverlening. Doorgerekend naar een totaalbedrag voor alle collectieve hulpverlening in 2018 en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we op de volgende cijfers uit:

De ondergrens:

$$2.648 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (6.113 - (1,96 \times 759,806)) = \text{€ } 12.242.675$$

De bovengrens:

$$2.865 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (6.113 + (1,96 \times 759,806)) = \text{€ } 21.777.228$$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018, met 95% zekerheid, tussen de € 12.242.675 en € 21.777.228 aan collectieve hulp hebben gegeven. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we op een totaalbedrag van ruim € 16.800.000 in 2018.

Een uitsplitsing naar categorie kerkgenootschap/organisatie laat het volgende beeld zien. Zie tabel 14.

Tabel 14: Gehonoreerd totaalbedrag voor collectieve hulpverlening

	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2018	Gem. gehonoreerd jaarbedrag 2015	Totaalbedrag 2018	Totaalbedrag 2015
RK	602	€ 5.466	€ 4.009	€ 3.288.945	€ 2.799.777
PKN	1.380	€ 7.829	€ 5.071	€ 10.805.051	€ 7.927.852
MN	292	€ 2.971	€ 2.388	€ 867.532	€ 906.144
Andere	671	€ 4.830	€ 3.162	€ 3.241.819	€ 2.290.646
Totaal	2.757	€ 6.113	€ 4.426	€ 16.851.852	€ 15.228.503

Basis: respondenten die betrokken zijn bij collectieve, financiële hulpverlening en beschikbaar gestelde bedragen hebben genoemd (2018: n = 295; 2015: n = 567)

4.8 Kerstpakketten

Het aantal diaconale organisaties dat een Kerstpakkettenactie opzet, heeft zich de afgelopen jaren gestabiliseerd rond de 60%. Wel zien we een groei in het aantal pakketten dat per organisatie wordt verdeeld: 106 pakketten in 2018 (tegen gemiddeld 80 in 2015). Dit kan ook een verklaring vormen voor de stijging van de bedragen die zijn gemoeid met de Kerstpakkettenacties.

Tabel 15: Heeft uw diaconie kerstpakketten uitgedeeld aan personen/huishoudens die in de knel zijn geraakt?

	2018	2015
RK	61%	69%
PKN	61%	63%
MN	75%	71%
Andere	53%	57%
Totaal	61%	63%

Basis: Alle respondenten (492 resp. 876)

4.8.1 Aantallen kerstpakketten

60,6% van de deelnemende diaconale organisaties is betrokken is bij een kerstpakkettenactie. Bij kwantificering van dit percentage concluderen we dat het hierbij gaat om een aantal tussen de 1.858 en 2.143 diaconale organisaties (gemiddeld 2000).

Gemiddeld gaven diaconale organisaties 105,8 kerstpakketten weg in 2018. Op basis van dit aantal en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval komen we tot de volgende totalen:

De ondergrens: $1.858 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (105,8 - (1,96 \times 10,248)) = 159.244 \text{ kerstpakketten}$

De bovengrens: $2.143 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (105,8 + (1,96 \times 10,248)) = 269.800 \text{ kerstpakketten}$

Dit betekent dat in 2018, met 95% zekerheid, tussen de 159.244 en 269.800 kerstpakketten werden weggegeven. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge

komen we tot een schatting van circa 211.600 kerstpakketten. In 2015 was dit een totaal van 185.600 kerstpakketten. (Ondanks dit grote verschil is de toename niet significant).

4.8.2 Bedragen besteed aan kerstpakketten

De afzonderlijke diaconale organisaties besteedden in 2018 gemiddeld zo'n € 2.679 aan kerstpakketten. Doorgerekend naar een totaalbedrag voor alle kerstpakketten in 2018 en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval constateren we de volgende cijfers:

De ondergrens: $1.858 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (2.679,2 - (1,96 \times 514,265)) = € 3.104.833$

De bovengrens: $2.143 \text{ betrokken diaconale organisaties} \times (2.679,2 + (1,96 \times 514,265)) = € 7.902.016$

Dit betekent dat de diaconale organisaties in 2018, met 95% zekerheid, tussen de € 3.104.833 en € 7.902.016 aan kerstpakketten hebben besteed. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van ruim € 5.300.000 in 2018.

Tabel 16: Totaalbedrag voor Kerstpakketten					
	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag 2018 voor kerstpakketten	Gemiddeld bedrag 2015 voor kerstpakketten	Totaalbedrag 2018 voor kerstpakketten	Totaalbedrag 2015 voor kerstpakketten
RK	497	€ 5.085	€ 2.512	€ 2.527.245	€ 1.382.840
PKN	864	€ 1.321	€ 2.014	€ 1.141.344	€ 2.019.793
MN	274	€ 1.263	€ 4.322	€ 346.062	€ 1.507.320
Andere	375	€ 1.324	€ 646	€ 496.500	€ 275.384
Totaal	2.010	€ 2.679	€ 2.029	€ 5.384.790	€ 4.673.118

4.9 Inloophuizen

Ongeveer een derde (33,2%) van alle diaconale organisaties heeft in 2018 financiële steun verleend aan inloophuizen. Tabel 17 laat zien dat met name diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland zulke steun geven (45,8%).

Tabel 17: Heeft uw diaconale organisatie financiële steun gegeven aan inloophuizen?		
	2018	2015
RK	20,1%	24,1%
PKN	45,8%	39,7%
MN	25,0%	15,6%
Andere	33,9%	30,4%
Totaal	33,2%	33,8%

Basis: Alle respondenten (492 in 2018 en 876 in 2015).

4.9.1 Bedragen besteed aan inloophuizen

De afzonderlijke diaconale organisaties besteedden gemiddeld € 3.179,6 per jaar aan inloophuizen. Doorgerekend naar een totaalbedrag van alle diaconale organisaties en rekening houdend met het 95%-betrouwbaarheidsinterval ontstaan de volgende cijfers:

De ondergrens:

954 betrokken diaconale organisaties x (3.179,6 – (1,96 x 898,42)) = € 1.353.451

De bovengrens:

1.237 betrokken diaconale organisaties x (3.179,6 + (1,96 x 898,42)) = € 6.112.357

Dit betekent dat zij in 2018, met 95% zekerheid, tussen de € 1.353.451 en € 6.112.357 hebben gegeven aan financiële steun voor inloophuizen. Wanneer we geen rekening houden met de betrouwbaarheidsmarge komen we tot een totaalbedrag van ruim € 3.600.000 in 2018.

Tabel 18: Totaalbedrag voor inloophuizen					
	Aantal betrokken diaconale organisaties	Gemiddeld bedrag 2018 voor inloophuizen	Gemiddeld bedrag 2015 voor inloophuizen	Totaalbedrag 2018 voor inloophuizen	Totaalbedrag 2015 voor inloophuizen
RK	163	€ 2.642	€ 2.246	€ 430.646	€ 432.410
PKN	648	€ 4.057	€ 2.278	€ 2.628.936	€ 1.444.158
MN	91	€ 7.170	€ 806	€ 652.470	€ 62.083
Andere	241	€ 1.642	€ 1.102	€ 395.722	€ 248.947
Totaal	1.143	€ 3.180	€ 2.064	€ 3.634.740	€ 2.534.878

Basis: Respondenten die inloophuizen steunen en het bedrag hebben ingevuld (n = 154 resp. 249)

4.10 Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding

In tabel 19 zetten we op een rijtje hoeveel de deelnemende diaconale organisaties in totaal besteed hebben aan de bestrijding van armoede in 2018. We maken hierbij ook een vergelijking met voorgaande jaren.

Tabel 19: Totaalbedrag besteed aan armoedebestrijding				
	2018	2015	2012	2009
Individuele, financiële hulp	€ 14.852.640	€ 13.571.276	€ 12.055.489	€ 12.327.739
Collectieve hulpverlening	€ 16.851.852	€ 15.228.503	€ 11.158.919	€ 12.206.330
Kerstpakketten-acties	€ 5.384.790	€ 4.673.118	€ 3.762.925	€ 3.369.915
Steun aan inloophuizen	€ 3.634.740	€ 2.534.878	€ 2.152.101	€ 1.715.562
Totaal	€ 40.724.022	€ 36.007.775	€ 29.129.434	€ 29.619.546

Als we de diverse vormen van steun optellen is er in 2018 ruim 40 miljoen euro besteed aan armoedebestrijding. Het verschil met 2015 is statistisch niet significant.

4.11 Groepen met financiële problemen

De groepen hulpvragers die verhoudingsgewijs het meest genoemd worden door de diaconale organisaties zijn: asielzoekers/vluchtelingen (54%), alleenstaande ouders met kinderen (51%) en mensen zonder betaald werk (48%).

De tweede meest genoemde groep zijn mensen met psychische problemen, chronische ziekte of beperking, en ouderen.

Wanneer we deze uitkomsten vergelijken met 2015 en 2012, dan valt op dat asielzoekers/vluchtelingen voor het eerst de groep is met de meeste financiële problemen.

Tabel 20: Meest genoemde groepen in financiële problemen (top 10)			
	2018	2015	2012
Asielzoekers en vluchtelingen	54%	43,4%	30,7%
Alleenstaande ouders met kinderen	51%	48,3%	48,4%
Mensen zonder betaald werk	48%	58,1%	56,4%
Mensen met psychische problemen	39%	36,7%	35,0%
Mensen met een chronische ziekte of beperking	38%	33,1%	24,1%
Ouderen (65-plus)	27%	35,9%	30,4%
Gezinnen waarin slechts 1 persoon betaald werkt	23%	22,9%	13,7%
Mensen met restschuld hypotheek	14%	24,1%	18,7%
Mensen met onvolledige AOW	12%	10,7%	9,8%
ZZP'ers / kleine ondernemers	11%	13,3%	11,3%

Basis: Alle respondenten (492 resp. 779 en 780)

4.11.1 Kinderen in armoede

Er komt steeds meer aandacht voor kinderen in armoede. Daarom is in 2018 voor het eerst in het onderzoek de vraag gesteld of diaconale organisaties activiteiten organiseren specifiek gericht op kinderen. Dat is in een minderheid van de kerken het geval. Voor alle kerken / diaconale organisaties samen komt dit uit op 35%.

Tabel 21: Organiseert u activiteiten specifiek gericht op kinderen in armoede?			
	Ja	Nee	Totaal
RK	40%	60%	100%
PKN	38%	62%	100%
MN	37%	63%	100%
Andere	23%	77%	100%
Totaal	35%	65%	100%

Basis: alle respondenten voor deze vraag (n = 450)

4.12 Hulpverlening binnen en buiten de kerken

In het onderzoek is ook de vraag gesteld of diaconale organisaties zich bij het bestrijden van armoede voornamelijk richten op de eigen kerkleden of (juist) op doelgroepen buiten de eigen gemeenschap.

Van de diaconale organisaties in het onderzoek die een focus kunnen aangeven (75% van het totaal) richt 15% zich volledig op de eigen kerkgemeenschap en 40% alleen op individuen en huishoudens buiten de eigen gemeenschap. Dat betekent dat 45% zich op beide doelgroepen richt. In deze laatste categorie blijkt de aandacht voor beide doelgroepen redelijk gelijk op te lopen: 46% aandacht voor hulpvragen uit de eigen gemeenschap en 54% voor hulpvragen van buiten de eigen gemeenschap.

4.13 Aard van de problematiek

Op de vraag hoe vaak men bepaalde knelpunten tegenkomt, kregen respondenten de keuze tussen 'nooit', 'soms', 'regelmatig', 'vaak' en 'weet niet'. In tabel 22 zijn de percentages van de antwoordcategorieën 'regelmatig' en 'vaak' opgeteld. We zien dat de rangvolgorde van de verschillende soorten problematieken door de jaren heen redelijk constant is.

Tabel 22: Problemen die diaconale organisaties vaak of regelmatig tegenkomen				
Soort problematiek	2018	2015	2012	2009
Schuldenproblematiek	47,8%	48,0%	44,7%	39,5%
Langdurig laag inkomen	46,5%	44,8%	39,1%	38,1%
Onvoorziene uitgaven / incidentele financiële tegenslag	31,1%	27,8%	23,5%	19,5%
Wachttijden bij toekenning uitkering	24,8%	19,0%	18,6%	18,3%
Vastlopen in loketten van meerdere instanties	23,6%	18,4%	18,2%	17,1%
Angst/schaamte voor instanties	23,3%	19,1%	17,7%	19,8%
Mensen vallen net buiten alle regelingen	23,2%	19,3%	14,2%	15,3%
Ingewikkelde formulieren	23,1%	17,4%	21,9%	19,7%
Onbekendheid met regelgeving	19,6%	18,4%	22,6%	20,3%
Hoge vaste lasten	16,6%	20,2%	16,5%	15,8%
Terugvordering van teveel uitbetaalde toeslagen	15,5%	16,2%	11,1%	--
Structurele hoge bijzondere uitgaven (bv. bij ziekte, handicap)	13,2%	18,9%	12,2%	12,9%
Veranderingen in de zorg	7,3%	16,3%	--	--

Basis: Alle respondenten (n = 492, 2018)

4.14 Contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties

Wanneer we kijken naar contact en samenwerking met andere instellingen en organisaties in het kader van financiële hulpverlening, dan zien we in de afgelopen jaren dat de samenwerking met de sociale dienst steeds minder werd tot 2012. Het aantal diaconale organisaties dat aangeeft samen te werken met de sociale dienst is in 2015 gestabiliseerd op 30,6%.

In 2018 komen we op vrijwel hetzelfde percentage uit. Zie tabel 23. In tabel 24 volgt een opsomming van de top tien van instellingen waarmee diaconale organisaties contact hebben; de cijfers van 2018 worden alleen vergeleken met die van 2015.

Tabel 23: Samenwerking met sociale dienst

	2018	2015	2012	2009	2007	2005
Sociale dienst	33%	30,6%	30,4%	47,6%	58,7%	66,9%

Net als in 2015 wordt het meest samengewerkt met de voedselbank. Daarnaast is er veel samenwerking met diaconale platforms en andere kerkelijke organisaties. Maar ook met organisaties buiten het kerkelijke circuit is er veel samenwerking. De resultaten van 2018 laten geen grote verschillen zien met die van de meting 2015. Zie verder in tabel 24.

Tabel 24: Instellingen waarmee men wel eens contact heeft m.b.t. armoede

Type organisatie	2018	2015
Voedselbanken	64%	70%
Diaconaal platform/netwerk	51%	55%
Andere kerkelijke organisaties	46%	48%
Organisaties voor vluchtelingen	42%	38%
Maatschappelijk werk	41%	37%
WMO-loket / wijkteam	40%	42%
Instelling voor schuldhulpverlening	35%	33%
Sociale Dienst / Werk en Inkomen	33%	31%
Maatjesprojecten	28%	27%
Woningcorporaties	16%	18%

Basis: Alle respondenten (n = 492)

4.15 Toerusting voor armoedebestrijding

Op de vraag: "Voelt u zich voldoende toegerust in uw diaconale werk ten behoeve van armoedebestrijding geeft 77% aan dat dit het geval is. In 2015 lag dit percentage op 87%. Respondenten die meer toerusting willen, noemen als onderwerpen de voortdurende wijzigingen in wet- en regelgeving, het werven van vrijwilligers en het delen van 'best practices'.

Lokale diaconale organisaties kunnen ook zelf voor toerusting en informatie zorgen, bijvoorbeeld gericht op de leden van de eigen kerkgemeenschap of hun omgeving. Voor het eerst is in het Armoedeonderzoek daar een vraag over gesteld (tabel 25).

Wat opvalt is dat diaconale organisaties niet zeer actief zijn in het delen van de informatie die ze hebben over mensen in armoede met hun eigen achterban of hun omgeving. Dit heeft mogelijk te maken met de noodzaak de privacy van hulpvragers te waarborgen.

Tegelijk missen zij daarmee de kans om de leden van hun lokale kerkgemeenschap en medeburgers te informeren over de omvang en oorzaken van armoede in hun eigen leefomgeving en ook hoe zij zelf alert kunnen worden op signalen van armoede.

Tabel 25: (hoe) informeert u de eigen achterban en uw omgeving over armoede?					
	Wij informeren achterban over aantal hulpvragen	Wij Informeren achterban over oorzaken armoede	Wij geven achterban tips hoe armoede te signaleren	Wij geven achterban tips wat te doen wanneer ze armoede tegenkomen	Wij informeren onze omgeving over armoede
volledig eens	17%	9%	10%	14%	10%
meer eens dan oneens	10%	19%	19%	29%	23%
meer oneens dan eens	22%	29%	32%	24%	23%
volledig oneens	51%	42%	38%	33%	44%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Basis: alle respondenten voor deze vraag (450)

4.16 Signalen voor de overheid en maatschappelijke organisaties

In deze paragraaf wordt beschreven welke signalen (lokale) diaconale organisaties hebben doorgegeven aan de burgerlijke gemeenten ter verbetering van het armoedebeleid.

Daarnaast wordt ook beschreven welke signalen men aan de landelijke kerken/organisaties door wil geven met het oog op het contact met de overheid.

4.16.1 Signalen voor de burgerlijke overheid

De belangrijkste signalen voor de burgerlijke gemeenten in 2018 waren identiek aan de signalen die in 2015 werden gegeven. Dat betreft allereerst de wens dat er beter moet worden samengewerkt tussen diaconale organisaties en de overheid (49%). Een tweede signaal is dat er veranderingen nodig zijn in de aanpak van armoede (52%), omdat met huidig beleid en regelgeving de armoede niet minder lijkt te worden.

Tabel 26: Signalen aan de burgerlijke gemeente ter verbetering van de situatie van mensen in armoede

	2018	2015
Verbetering armoedebeleid	52%	54%
Verbeter samenwerking met kerken	49%	54%
Minder bureaucratie / betere voorlichting	37%	33%
Betere uitvoering WMO	20%	35%
Betere uitvoering Schuldhulpverlening	28%	27%
Betere samenwerking instanties	32%	22%
Meer rekening houden met mensen zonder internet	29%	--
Andere signalen	17%	5%

Basis: alle respondenten die signalen hebben doorgegeven aan burgerlijke overheid (n = 323 resp. 476).

4.16.2 Signalen voor de landelijke overheid

Bij de respondenten die een boodschap voor de landelijke overheid hebben doorgegeven, valt op dat volgens veel diaconale organisaties de verschillen in sociaal beleid tussen burgerlijke gemeenten onderling opvalt, net als de verschillen tussen loketten van verschillende instanties. Daarnaast behoeft de samenwerking tussen lokale overheden, maatschappelijke organisaties en diaconale organisatie verbetering. Verder worden als zorgpunten genoemd: Het overhevelen van taken op het terrein van zorg, onderwijs en welzijn naar gemeentelijke overheden en het strenge migratiebeleid; volgens de lokale diaconale organisaties bevat dat veel "blinde vlekken", wat veel diaconale inzet vraagt.

4.16.3 Effect van armoedebeleid

Het doorgeven van signalen aan de plaatselijke of landelijke overheid is belangrijk wanneer kerken het beleid van de overheid willen beïnvloeden (met als doel de armoede in Nederland terug te dringen). In het verlengde daarvan is het zinvol om zicht te krijgen op de effecten van het armoedebeleid van de overheid (maar ook van de inspanningen van maatschappelijke organisaties als de kerken zelf). In deze editie van het Armoedeonderzoek is daarom voor het eerst de vraag gesteld wie er vooral bij diaconale organisaties aankloppen: mensen met een eenmalige hulpvraag of mensen die in chronische armoede leven. Wanneer deze vraag over een aantal jaren herhaald wordt, kan daarmee het effect van armoedebeleid worden gemeten. Voor 2018 zijn de resultaten als volgt:

Tabel 27: Wie kloppen er vooral bij u aan voor hulp?

Personen/huishoudens in chronische armoede of personen/huishoudens met een eenmalige hulpvraag.	
Niet bekend	12,8%
Vooraf eenmalige hulp	42,4%
Vooraf hulp aan mensen in chronische armoede	10,9%
Beide groepen in gelijke mate aanwezig	33,9%
Totaal	100,0%

Basis: alle respondenten voor deze vraag (n = 467)

5 Verantwoording van het onderzoek

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de gehanteerde methoden en technieken binnen het onderzoek. Achtereenvolgens worden de onderzoeksmethode, de populatie, de respons, de betrouwbaarheid en representativiteit, de wijzen van dataverzameling en de verwerking van de vragenlijst beschreven.

5.1 Onderzoeksmethode

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een vragenlijst die zowel digitaal als in een papieren versie werd aangeboden. De digitale vragenlijst was bereikbaar via de website: www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/armoedeonderzoek.

De meeste diaconale organisaties die voor het onderzoek uitgenodigd werden, ontvingen een brief met een schriftelijke vragenlijst toegestuurd. Op de schriftelijke vragenlijst en in de brief stond het verzoek om de vragenlijst bij voorkeur via internet in te vullen. De diaconieën van de Protestantse Kerk kregen de brief per email toegestuurd. Ongeveer 88% van de respondenten heeft gereageerd via internet en zo'n 12% via de papieren vragenlijst.

5.2 Populatie

Tot de populatie van het onderzoek behoren alle in hoofdstuk 1 genoemde diaconale organisaties. De totale onderzoekspopulatie omvat in totaal 3.301 diaconale organisaties.

5.3 Respons

Vanaf 15 februari 2019 konden de respondenten de vragenlijsten invullen. De veldwerkperiode liep tot 1 juli 2019. In de volgende subparagraaf staat een overzicht van de respons op de vragenlijst en wordt een verantwoording gegeven m.b.t. de representativiteit en de betrouwbaarheid van de cijfers.

5.3.1 Responsoverzicht

Het volgende schema geeft het responsoverzicht van de enquête. Het responspercentage 14,9% is aan de lage kant (in 2018 was de respons 21,8%), maar nog voldoende om er over te rapporteren. De omvang van de respons geeft geen aanleiding om op voorhand selectiviteit in de respons te verwachten.

Tabel: Respons onderzoek		
	Aantal	Percentage
Respons	492	14,9%
Non-respons / niet bruikbaar	2.809	85,1%
Totale basis voor respons	3.301	100,0%

Voor een klein deel van de vragen uit het onderzoek geldt een lagere respons (467; dat betekent 25 respondenten die de vragenlijst niet helemaal hebben ingevuld). Om zoveel

mogelijk respondenten in de resultaten mee te nemen, hebben we de resultaten niet beperkt tot die 467 respondenten die de vragenlijst volledig hebben ingevuld (de 'completes').

In onderstaand tabel is de verdeling van de respons over de vier categorieën deelnemers opgenomen.

Tabel: Respons per deelnemende organisatie / kerkverband		
Categorie deelnemers	Aantal	Percentage
RK	162	19,9 %
PKN	176	12,4 %
MN	24	6,6 %
Andere	130	18,3%
Totaal	492	14,9 %

NB:

Het aantal respondenten in de categorie MN (Missie Nederland) is dermate laag dat vergelijkingen onderling en met scores van vorige onderzoeken niet zinvol zijn.

5.3.2 Representativiteit en weging

Bij een schriftelijk en online onderzoek bestaat het risico dat bepaalde groepen oververtegenwoordigd dan wel ondervertegenwoordigd zijn in de responsgroep. In dat geval vormen de respondenten geen goede afspiegeling van de totale populatie en is het onderzoek daarmee niet representatief.

Met betrekking tot armoede zijn er grote verschillen tussen gebieden met een hoge of lage urbanisatiegraad. Daarom is het van belang dat de respons representatief is naar omvang van burgerlijke gemeente. In de volgende tabel wordt de omvang van burgerlijke gemeente in de respons vergeleken met de populatiecijfers.

Tabel: Representativiteit naar omvang burgerlijke gemeente			
	Respons 2019	Populatie	Respons 2015
< 10.000 inwoners	15,0%	5,9%	21,90%
10.000 - 20.000 inwoners	12,6%	25,4%	18,20%
20.000 - 50.000 inwoners	30,0%	49,0%	30,0%
50.000 - 100.000 inwoners	18,7%	11,8%	13,7%
100.000 - 200.000 inwoners	14,6%	6,2%	9,7%
> 200.000 inwoners	9,1%	1,8%	6,5%

Uit de tabel valt af te lezen dat de kleine gemeenten (< 10.000 inwoners) en de grote gemeenten vanaf 50.000 inwoners oververtegenwoordigd zijn in de respons. De gemeenten met 10.000-20.000 inwoners en 20.000-50.000 inwoners zijn in de respons ondervertegenwoordigd.

Om deze afwijkingen te corrigeren, zijn de resultaten gewogen. Door de weging tellen antwoorden van kerkelijke instellingen uit ondervertegenwoordigde gemeenten (in de respons) relatief zwaarder mee in het totaalresultaat. De antwoorden van oververtegenwoordigde gemeenten tellen juist minder zwaar mee. De basis voor de weging wordt gevormd door populatiecijfers die afkomstig zijn van het CBS (2016).

De gewogen resultaten worden binnen de rapportage gebruikt wanneer het gaat om percentages (bijvoorbeeld het percentage organisaties dat een Kerstpakkettenactie houdt). Voor absolute getallen, zoals aantallen vrijwilligers en bedragen, worden de ongewogen resultaten gebruikt.

Omdat aantallen en bedragen niet gewogen zijn (we volgen daarmee de keuze die bij de vorige edities van het Armoedeonderzoek is gemaakt), geven de gepresenteerde gemiddelden op een aantal onderdelen een vertekend beeld. Met name de oververtegenwoordiging van grote gemeenten leidt in de rapportage feitelijk tot een overschatting van de daadwerkelijke waarden (in de populatie). Om dat te illustreren, geven we van een aantal scores de ongewogen en de gewogen waarden:

Onderzoeks-item	Ongewogen gemiddelde	Gewogen gemiddelde
Aantal aanvragen individuele hulpverlening	24,0	20,6
Aantal toegekende aanvragen	21,5	18,9
Inzet aantal vrijwilligers indiv. hulpverlening	9,6	8,2
Gemiddeld aantal uren voor indiv. hulpverlening per diaconale organisatie	508,5	360,3

Het effect van de overschatting wordt versterkt wanneer combinaties van ongewogen aantallen worden gepresenteerd (bijvoorbeeld het aantal vrijwilligers x het aantal door hen bestede uren). Het is zaak bij de interpretatie van de cijfers de statistische marges goed in het oog te houden.

5.3.3 Statistische marges

Een (klein) deel van de aangeschreven diaconale organisaties heeft geantwoord. Dit betekent dat we rekening moeten houden met de statistische marges rondom de gepresenteerde uitkomsten.

Bij elke uitkomst geldt, gegeven de spreiding in de antwoorden en het aantal ondervraagde organisaties, een betrouwbaarheidsmarge. Dit betekent dat de werkelijke waarde, met een betrouwbaarheid van 95%, binnen de grenzen van deze marge zal liggen. Voor het vaststellen van de marges zijn de volgende formules gehanteerd:

Penetratiecijfers / percentages	$1,96 \times \sqrt{\{(p \times (1-p))/(n-1)\}}$
Gemiddelden (aantallen, bedragen)	$1,96 \times SE$

In deze formules worden de volgende symbolen gebruikt: p: het aangetroffen percentage, n: de omvang van de respons, SE: de standaardfout van het gemiddelde

5.3.4 Een aantal rekenvoorbeelden

De omvang van de respons wordt in de tabellen steeds vermeld. Met de hulp van deze aantallen en bovenstaande formules kunnen de bijbehorende marges worden berekend. Hoe dergelijke marges worden berekend, zien we in onderstaande voorbeelden.

Percentages

Voorbeeld: 79,9% van de respondenten is betrokken bij de ondersteuning van personen en/of huishoudens die financieel in de knel zijn geraakt.

De hierbij behorende statistische marge bedraagt: $79,9\% \pm 1,96 \times \sqrt{\{(0,799 \times (1 - 0,799))/492 - 1\}} = 0,799 \pm 0,0354$.

Dit wil zeggen dat met 95% zekerheid mag worden aangenomen dat het percentage in de hele onderzoekspopulatie tussen 76,4% en 83,4% zal liggen (namelijk: 79,9% minus respectievelijk plus 3,54%).

Gemiddelden

Voorbeeld 1: gemiddelde aantallen.

Het gemiddelde aantal aanvragen voor individuele, financiële hulp in 2018 is 24,0. De bijbehorende statistische marge bedraagt: $24,0 \pm 1,96 \times 3,310 = 24,0 \pm 6,487$.

Dat wil zeggen dat met 95% zekerheid mag worden aangenomen dat de frequentie van het aantal aanvragen voor individuele, financiële hulp in 2018 in de hele onderzoekspopulatie tussen de 17,5 en 30,4 zal liggen.

Voorbeeld 2: gemiddelde bedragen.

Het gemiddelde gehonoreerde bedrag bij individuele, financiële hulp is 5.626 euro. De bijbehorende statistische marge bedraagt: $5.626 \pm 1,96 \times 615,6 = 5.626 \pm 1.206,4$.

Dat wil zeggen dat met 95% zekerheid mag worden aangenomen dat het gemiddelde gehonoreerde bedrag bij financiële hulp in de hele onderzoekspopulatie tussen de 4.419 en 6.832 euro zal liggen.

Significantie bepalen

Een onderzoek dat periodiek herhaald wordt, geeft de mogelijkheid om trends te benoemen. Bijvoorbeeld: neemt het gemiddelde bedrag dat diaconale organisaties aan individuele hulp besteden door de jaren toe of af?

In 2018 bijvoorbeeld was dat bedrag 5.626 euro en in 2015 4.765 euro. Om te bepalen of dat verschil significant is, kijken we naar de statistische marges in beide jaren.

In 2018 bedroeg dat bereik 4.419 tot 6.832 euro (zie vorige alinea); in 2015 was dat 3.883 euro - 5.647 euro. Omdat de twee bereiken elkaar ruim overlappen, is het gevonden verschil niet significant.

5.4 De dataverzameling

5.4.1 De vragenlijst

Met de vragenlijst is een aanbevelingsbrief meegestuurd. In deze brief is duidelijk aangegeven waarvoor het onderzoek dient en waarom het van belang is dat de vragenlijst wordt ingevuld. Verder is er in de inleiding van de vragenlijst en in de brief aangegeven dat de vragenlijst ook via internet is in te vullen. De vragenlijst was te vinden op www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/armoedeonderzoek.

In de bijgevoegde brief stond een wachtwoord. Met dit wachtwoord kon men inloggen op de digitale vragenlijst. Hierbij is aangegeven dat het invullen via internet de voorkeur heeft i.v.m. de digitale verwerking van de antwoorden. De vragenlijst is opgesteld in samenwerking met

experts op het gebied van armoede(bestrijding). Zie voor de volledige vragenlijst www.knooppuntkerkenenarmoede.nl

5.4.2 De veldwerkperiode

De veldwerkperiode van het onderzoek liep van week 9 t/m week 26 (2019). De vragenlijsten die zijn ingevuld / teruggezonden in deze periode zijn meegenomen in dit onderzoek.

5.5 Verwerking van de vragen

Met behulp van Excel zijn de onderzoeksgegevens geanalyseerd en verwerkt tot tabellen en overzichten. “Missing values” (vragen die niet beantwoord zijn) worden buiten beschouwing gelaten in het onderzoeksresultaat en worden als normaal verdeeld verondersteld. Doordat de missing values normaal verdeeld zijn, hebben ze geen effect op de resultaten.

Antwoorden op open vragen werden geclusterd en waar van toepassing werd de essentie toegevoegd aan de uitwerking van de gesloten vragen.

5.6 Opmerkingen met betrekking tot het onderzoek en rapportage

Bij het lezen van het rapport dient rekening te worden gehouden met het feit dat de resultaten zijn gebaseerd op enquêtegegevens van een gedeelte van de onderzoekspopulatie. Hierdoor kunnen de antwoorden en opvattingen van de respondenten, binnen de betrouwbaarheidsmarges, afwijken van de realiteit.

6 Armoede en rijkdom in Nederland

We bieden de lezers van dit onderzoeksrapport *Armoede in Nederland 2019* over hulp vanuit de kerken graag achtergrondinformatie aan over armoede, schulden en rijkdom in Nederland vanuit andere recente onderzoeksrapporten.

Daarmee willen we laten zien in welke context de hulpverlening door diaconieën, parochiële caritas instellingen en andere kerkelijke organisaties in Nederland plaatsvindt.

6.1 De gezichten van armoede

Armoede heeft vele gezichten, ook in Nederland, in elk dorp, elke plaats. Schrijnend zichtbaar zijn de ontheemden en psychisch verwarden die wij vaak op straten van grotere steden tegenkomen. We zien ook steeds vaker vluchtelingen en migranten op straat.

Even schrijnend zichtbaar zijn de 169 voedselbanken. Eind 2018 moesten daar 33.000 huishoudens of 140.000 mensen, waaronder 32.000 kinderen, gebruik van maken.

Minder zichtbaar is de stille armoede, die zich afspeelt achter de voordeuren van huishoudens met mensen die er op het eerste gezicht vaak niet arm uitzien. Het zijn de gezichten van ouderen, vaak vrouwen met een AOW-uitkering. De gezichten van mensen die leven op diverse uitkeringen, die een verschraving van de voorzieningen moeten meemaken. Met name arbeidsongeschikten, psychisch zieken, gehandicapte jongeren, en werklozen.

Die gezichten hebben allerlei kleuren door etnische komaf en ook hier zijn het vooral vrouwen. Het zijn ook de gezichten van mensen met betaald werk, die ondanks hun ploeteren in verschillende baantjes, op of onder de armoedegrens leven. Het zijn mensen die in de zorg werken. Heel vaak zijn het ook zelfstandig ondernemers zonder personeel (zzp'ers) of familiebedrijven.

Eén ingrijpende gebeurtenis kan mensen naar het bestaansminimum duwen. Denk aan echtscheiding, overlijden van de partner, verlies van een baan, te hoge woonlasten, terugvordering van toeslagen. Het zijn de gezichten van werklozen en mensen die daardoor problemen met de hypotheekaflossing krijgen. De gezichten van zelfstandig ondernemers, die hun werk en bedrijf verliezen. De gezichten van mensen met schulden. De gezichten van vluchtelingen, illegalen, arbeidsmigranten.

In al die huishoudens die worstelen met armoede groeien kinderen op. Hun gezichten laten meestal de zorgen van armoede niet zien, maar ze maken wel die levenservaring mee.

6.2 Een van de tien huishoudens is arm

We zien de cijfers van armoede in Nederland sinds het uitbreken van de economische crisis in 2008 stijgen met in 2014 van de ruim 7 miljoen huishoudens een piek van 734.000 huishoudens met een laag inkomen (10,4%).

In 2017 lag volgens het CBS onderzoek '*Welvaart in Nederland 2019*' de lage-inkomensgrens op 1.040 euro per maand voor een alleenstaande, 1.380 euro per maand voor een alleenstaande ouder met één kind en 1.960 euro per maand voor een paar met twee kinderen. In 2017 hadden 599.000 van de ruim 7,3 miljoen huishoudens een inkomen onder de lage-inkomensgrens, 27.000 meer dan in 2016. Dit zijn 1,1 miljoen personen.

Het aandeel huishoudens met een armoederisico steeg daarmee van 7,9 naar 8,2 procent. Ook het aandeel huishoudens dat vier jaar of langer van een laag inkomen moest rondkomen nam toe, van 3,2 naar 3,3 procent.

In 2017 moesten 227.000 huishoudens al ten minste vier jaar op rij rondkomen van een laag inkomen; dat komt neer op 3,3 procent van alle huishoudens. Het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen was in 2014 nog 2,7 procent. De toename komt voornamelijk doordat meer huishoudens langdurig afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering.

Volgens het onderzoek '*Armoede en sociale uitsluiting 2018*' kwam onder huishoudens van niet-westerse afkomst in 2016 het aandeel met een laag inkomen uit op 26 procent en bedroeg het aandeel met een langdurig laag inkomen 13 procent. Vluchtelingen uit Syrië en Eritrea die inmiddels de asielpprocedure hebben doorlopen en een verblijfsvergunning hebben ontvangen lopen de hoogste armoederisico's.

Behalve de niet-westerse huishoudens lopen ook eenoudergezinnen, alleenstaanden tot de AOW-leeftijd, 55-plussers zonder baan, huishoudens met bijstand en huishoudens met een laag opgeleide hoofdkostwinner relatief vaak risico op armoede.

Het SCP-onderzoek '*Armoede in kaart 2019*' laat zien dat volgens de niet-veel-maar-toereikend-armoedebudgetgrens de armoede in 2017 is gedaald ten opzichte van de piek tijdens de economische crisis van 2013. Die piek en die daling is zichtbaar volgens alle armoedegrenzen. Wie scherper toeziet merkt op dat armoede bij bepaalde groepen vanaf 2017 is toegenomen volgens recente CBS-cijfers: bij werkende armen, alleenstaande ouders met kinderen, bij migranten, bij werkloze 55-plussers en bij ouderen 80-plussers met hoge zorgkosten.

6.3 Eenmaal arm betekent vaak blijvend arm

Sinds 2011 is sprake van een voortdurende stijging van het aantal huishoudens met een langdurig laag inkomen. De toename komt voornamelijk doordat meer huishoudens langdurig afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering. Veel huishoudens die door toedoen van de economische crisis onder de armoedegrens zijn terecht gekomen, hebben zich hieraan nog niet weten te onttrekken.

Het CBS-onderzoek '*Welvaart in Nederland 2019*' noemt dat van de werkende bevolking van 15 tot 75 jaar 2,5 procent (188.000 personen) in 2017 deel uit maakten van een huishouden met een inkomen onder de lage inkomensgrens. Dat is vergelijkbaar met 2016. Het risico op een langdurig laag inkomen bij deze werknemers bedroeg 0,5 procent.

Bij zelfstandigen moest in 2017 evenwel 1 op de 10 huishoudens rondkomen van een laag inkomen. Het gaat dan om zelfstandigen die slechts een geringe winst boekten of met een verlies te kampen hadden.

Een lage winst bij ondernemers (of een laag loon bij werknemers) is niet altijd de enige oorzaak van een laag inkomen. Negatieve inkomsten uit vermogen, zoals betaalde hypotheekrente, kunnen ook een rol spelen. Over het algemeen heeft een laag inkomen bij zelfstandigen geen langdurig karakter. Slechts 2,2 procent had in 2017 vier jaar of langer een laag inkomen.

6.4 Ruim 12% van de kinderen groeit op in armoede

In 2017 leefden volgens het CBS-onderzoek '*Welvaart in Nederland 2019*' ruim 276.800 kinderen in huishoudens met laag inkomen (8,2%), 15.200 minder dan in 2016. Dat betekent dat in 2017 een op de twaalf kinderen opgroeide in armoede. De dalende trend in het risico op kinderarmoede die vanaf 2014 is ingezet, zet daarmee niet overtuigend door. Bijna

110.000 kinderen maakten in 2017 al zeker vier jaar deel uit van een huishouden met een laag inkomen. Dit waren er 5.000 minder dan in 2016. Dit komt overeen met een daling van 3,7% naar 3,5%. Ruim 4 van elke 10 kinderen met een langdurig armoederisico groeiden op in een eenoudergezin. Het merendeel (63%) van de kinderen in langdurige armoede maakte deel uit van een bijstandsgezin.

6.5 Werkloosheid is een groot sociaal probleem

In Nederland vormen in april 2019 iets meer dan 13,0 miljoen mensen van 15 tot 75 jaar de groep, die het CBS sinds 2015 als beroepsbevolking benoemt. Hiervan hebben 9,2 miljoen mensen minimaal 12 uur betaald werk per week, waarvan 4,5 miljoen voltijds, en in 2019 neemt per maand het aantal werkenden met 2000 toe.

Van de beroepsbevolking hadden 4,1 miljoen mensen om uiteenlopende redenen geen betaald werk. Het CBS registreert als werkloosheid mensen van de beroepsbevolking die geen betaald werk hebben, op zoek zijn naar werk, direct beschikbaar zijn voor werk of als werkende meer werkuren willen maken.

Het aantal werklozen daalde in 2019 met gemiddeld 10.000 per maand tot 300.000. UWV registreerde eind april 2019 iets meer 257.000 lopende WW-uitkeringen. Daarnaast zijn er 3,8 miljoen mensen die niet recent hebben gezocht en/of niet direct voor werk beschikbaar waren. Zij worden niet tot de beroepsbevolking gerekend. Hun aantal is in het eerste kwartaal van 2019 met gemiddeld 7.000 per maand toegenomen.

Einde 2017 zat 8,9 procent van de 15 tot 25-jarige beroepsbevolking zonder werk. Einde 2018 was 7,2 procent van de 15 tot 25-jarige beroepsbevolking werkloos. De werkloosheid onder jongeren met een migratie achtergrond is bijna twee keer zo groot als die onder jongeren met een Nederlandse achtergrond. In 2018 gaat het om respectievelijk 11,3 en 6 procent van de jeugd in de betreffende categorie die op zoek is naar betaald werk.

Ruim 158.000 45-plussers waren in mei 2016 werkloos, en hun werkloosheid duurt vaak heel lang. Gedurende 2016 is van de werkloze 45-plussers 61% al een jaar of langer op zoek naar werk. De oplossing die deze oudere werklozen zoeken is om te starten als zelfstandige zonder personeel of zich niet meer te melden als werkzoekende. De werkloosheid bij de 45-plussers daalde in 2018 het sterkst van alle leeftijdsgroepen. In het eerste kwartaal van 2019 waren er 108.000 mensen langdurig werkloos. De 45-plussers vormen met 54% ruim de helft van het aantal bijstandsgerechtigden. Wie langer werkloos en boven de 55 jaar is, heeft zelfs in de huidige economie nauwelijks kans op werk.

Het CBS-onderzoek 'Welvaart in Nederland 2019' noemt het opvallend dat vanaf 2014, dus na de economische crisis, onder de huishoudens tussen 55 en 65 jaar het aandeel met een (langdurig) laag inkomen is blijven stijgen. In deze leeftijdsgroep liep het aandeel met een laag inkomen op van 9,3 procent in 2014 naar 10,4 procent in 2017 en het aandeel met tenminste vier jaar een laag inkomen liep op van 4,4 procent naar 5,5 procent.

Ondanks de aantrekkende economie is in de periode 2014–2017 onder de 55- tot 65-jarigen een toenemend aantal economisch inactief geworden en voor een deel onder de kritische inkomensgrens terecht gekomen. Eenmaal aan de zijlijn lijkt het lastig weer in het arbeidsproces terug te komen.

6.6 Eenderde van de huishoudens heeft schulden

In de huishoudens met een of meer vormen van betalingsachterstanden neemt de kans op schulden enorm toe. Problematische schulden ontstaan als de uitstaande betalingsachterstanden of schulden groter zijn dan wat er aan maandinkomen binnenkomt.

Volgens het CBS onderzoek 'Welvaart in Nederland 2019' hadden van elke honderd huishoudens er 14 een studieschuld en bijna 30 hadden andere schulden, zoals schulden voor consumptieve doeleinden en rood staan. Van alle huishoudens kampt minimaal 30% met schulden buiten de hypotheek om.

Sinds het uitbreken van de economische crisis in 2008 is het aantal huishoudens met meer schulden dan bezittingen toegenomen. Vanaf 2014 is deze groep kleiner geworden. In 2017 hadden bijna 1,5 miljoen huishoudens een negatief vermogen, 225.000 minder dan in 2016. Ruim 1,2 miljoen huishoudens hadden een klein vermogen van maximaal 5.000 euro. Deze groep is licht gegroeid.

De Verenging voor schuldhulpverlening en sociaal bankieren NVVK meldt in het jaarverslag over 2018 dat het aantal aanvragen voor schuldhulp is gedaald van 94.200 in 2017 naar 86.200 in 2018. De NVVK zoekt de verklaring in de hoeveelheid drempels en schaamte die mensen ervaren voordat ze hulp vragen. Het gemiddeld aantal schuldeisers is gestegen van 13 in 2017 naar 14 in 2018 en de gemiddelde schuld in euro's van 42.100 in 2017 naar 43.300 in 2018.

Opgemerkt wordt dat de schuld bij alleen particulieren gemiddeld 38.300 euro bedraagt en bij alleen ondernemers 105.000 euro. De top-vijf schuldeisers zijn incasso-ondernemingen, belastingdienst, zorgverzekeraars, gemeentelijke organisaties en woningcorporaties, en het Centraal Justitieel Incasso Bureau.

6.7 Scheiden doet lijden

Het aantal officiële huwelijksontbindingen (echtscheidingen) bij gezinnen met minderjarige kinderen bedroeg in 2016 ruim 18.500 echtscheidingen en is in 2017 gedaald naar 18.178 echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn.

In 2016 waren 33.500 minderjarige kinderen betrokken bij een echtscheiding van hun ouders en in 2017 waren er dat circa 32.775. Aangezien het aantal echtscheidingen is gedaald, daalde ook het aantal minderjarige kinderen betrokken bij een echtscheiding. Het aantal beëindigde partnerschappen bedroeg in 2016 bijna 2.000 en in 2017 zijn 2.288 partnerschappen beëindigd. Het CBS heeft geen gegevens over het aantal betrokken minderjarige kinderen bij partnerschappen.

Scheidingen leveren meer armoede en schulden op, met name omdat in de koopsector (rest)schulden gedeeld moeten worden, terwijl nieuwe huisvesting vaak duur uitvalt omdat de woningcorporaties (huursector) grote problemen hebben met een tekort aan sociale huurwoningen.

6.8 Dak- en thuisloosheid blijft groot

Sinds de crisis van 2008 zijn er oplopende cijfers van dak- en thuislozen. In Nederland komen er tussen 2009 en 2015 iets meer dan 13.000 daklozen bij tot een totaal van bijna 31.000. Dit is een toename van 74%. Het aantal daklozen met een niet-westerse herkomst is in diezelfde periode verdubbeld van 6.500 in 2009 naar 13.000 in 2015.

Dakloosheid ontstaat vooral door werkloosheid, echtscheiding, schulden en het ontbreken van een sociaal netwerk. Per einde 2016 hebben volgens het CBS 39.500 mensen in Nederland geen vaste woon- of verblijfplaats, en slapen in de opvang, op straat, in openbare gebouwen of bij familie of vrienden. Daklozen in 2016 zijn relatief vaak man (84 procent) en laagopgeleid (65 procent).

Het aandeel daklozen met een niet-westerse achtergrond is met 48 procent vijf keer zo hoog als gemiddeld in de bevolking van Nederland. Drie kwart van de daklozen is nooit getrouwd

geweest, en bijna de helft (45 procent) verblijft in een van de vier grote steden. Daklozen behoren tot de 9 procent huishoudens met de laagste inkomens. Zij hebben in 2016 een gemiddeld besteedbaar huishoudensinkomen van 11.000 euro. Ruim 8 op de 10 zijn afhankelijk van een uitkering. In 2016 hadden 4 van de 10 daklozen een verleden in de geestelijke gezondheidszorg.

6.9 Rijkdom in Nederland

De rijkste 10% verdient in Nederland negen maal zoveel als de armste 10%. Dat was in de jaren '80 nog zes maal. In 1950 ontving een topman 30 maal modaal en in 2019 is dat 500 maal. De afstand tussen rijk en arm is toegenomen. De inkomens zijn niet gelijk verdeeld. Het mediane oftewel middelste inkomen was met 25.700 euro lager dan het gemiddelde.

Volgens het CBS-onderzoek 'Welvaart in Nederland 2019' hadden in 2017 de huishoudens in Nederland gemiddeld 41.000 euro te besteden. Het gestandaardiseerde inkomen, oftewel het voor omvang en samenstelling van het huishouden gecorrigeerde besteedbaar inkomen kwam uit op gemiddeld 28.800 euro.

Bij een half procent van alle huishoudens (40.000) was er sprake van een negatief inkomen. Dit betrof veelal huishoudens van zelfstandigen die verlies hadden geleden. Ongeveer 7,8 procent van de 7,7 miljoen huishoudens hadden een inkomen tussen 18 en 20.000 euro, bij drie vijfde deel van hen ging het om vooral inkomen uit uitkeringen, waaronder pensioeninkomen.

De grootste groep van de ruim 4,6 miljoen huishoudens met vooral inkomen uit werk wordt gevormd door 7,2 procent huishoudens met een inkomen van 26 tot 28.000 euro. Ruim 1 op de 5 werkende huishoudens betrok een inkomen tussen de 26 en 32.000 euro. Van de huishoudens met de hoogste inkomens hadden ruim een half miljoen huishoudens (6,7 procent) een gestandaardiseerd inkomen van meer dan 50.000 euro. Van hen beschikten er 55.000 over meer dan een ton inkomen.

6.10 De grootste ongelijkheid zit in de vermogens

Volgens het CBS-onderzoek 'Welvaart in Nederland 2019' zit na een daling in de crisis het vermogen sinds 2014 weer in de lift. Omdat de eigen woning het belangrijkste bestanddeel is, gaat de ontwikkeling van het vermogen sterk samen met die van de stijgende huizenprijzen. Bijna 1,5 miljoen huishoudens hadden begin 2017 meer schulden dan bezittingen, 225.000 minder dan een jaar eerder. Er waren 179.000 miljonairshuishoudens, een stijging van 11.000 vergeleken met 2016.

De grootste ongelijkheid in welvaart zit in Nederland in de vermogensongelijkheid. Volgens het CBS-onderzoek 'Ongelijkheid inkomens en vermogens 2019' hadden alle huishoudens in Nederland in 2017 gezamenlijk een vermogen van 1.260 miljard euro.

Dit geldbedrag is niet evenredig verdeeld: de rijkste 10 procent heeft 64 procent van het vermogen in handen, waardoor 36 procent overblijft voor de 90 procent overige huishoudens. De onderste 60% van de huishoudens bezit 1% van het totale vermogen in Nederland. Een aanzienlijk deel van deze huishoudens heeft bovendien een negatief vermogen. De 10 procent huishoudens met de laagste vermogens hebben samen meer schulden dan bezittingen. Per saldo heeft deze groep een negatief vermogen van 51 miljard euro.

Volgens het CBS-onderzoek 'Welvaart in Nederland 2019' is tijdens de economische crisis de vermogensongelijkheid gestegen. De stijging was vooral het gevolg van de daling van de huizenprijzen tijdens de crisis. Bij huishoudens die over grote spaartegoeden of omvangrijke

aandelenportefeuilles beschikten, was het effect op het totale vermogen minder groot. Doordat de woningmarkt in 2014 weer aantrok, kwam er een eind aan de toename in de vermogensongelijkheid en sinds 2015 is er sprake van een daling van de ongelijkheid in vermogens.

6.11 Armoede raakt mensen diep in hun levensloop

Armoede maakt de kansen op opleiding, gezondheid, wonen, werk en relaties beduidend kleiner. De emancipatie en participatie van arme mensen in de samenleving is kleiner, denk maar aan de kosten voor reizen, relaties, geschenken, ontvangsten, contributies, etentjes, etc.

Armoede maakt de kans op problemen met werkloosheid, uitkeringen, relaties, schulden, gezondheid en wonen groter. Bijkomende problemen zijn verslaving, vereenzaming, criminaliteit, dak- en thuisloosheid. Je hoeft niet veel moeite te doen om al die armoedeverschijnselen in je eigen dorp, stad of wijk waar te nemen.

6.12 Perspectief in de nabije toekomst

De gevolgen van de kredietcrisis, economische crisis, eurocrisis en bezuinigingscrisis, die begon in 2008, komen schrijnend tot uitdrukking in de beschikbare cijfers rond armoede, werkloosheid, en schuldenlast.

De cijfers wijzen uit dat de armoede in kwantitatieve zin in de huishoudens nog zal voortduren. Vooral de mensen met minder kansen op de arbeidsmarkt (migranten en 45-plussers) zullen in de armoede blijven, temeer daar de hoogte van uitkeringen door bezuinigingen behoorlijk is gaan dalen. De armoede van de huishoudens in kwantitatieve zin is de laatste jaren gestegen, als we de cijfers van armoede en schulden combineren.

Dat wordt in de CBS-cijfers overigens niet gedaan. Bij de combinatie zien we dat 20% tot 33% van de huishoudens langdurig in armoede verkeert, ook in de jaren van bescheiden groei na 2017.

Een kwantitatieve benadering van armoede is één manier van kijken. De kwalitatieve manier van kijken leert iets over wat armoede betekent voor mensen. Het niet volop mee kunnen doen in de samenleving, het tekort aan inkomen, het telkens moeten zorgen voor de dag van morgen: dat alles tekent mensen. Armoede heeft grote invloed op het leven van mensen, de relaties die ze aan kunnen gaan, de identiteit.

Voor al huishoudens die al vier jaar of langer een laag inkomen combineren met schulden hebben het moeilijk. Ouders blijken zichzelf weg te cijferen om hun kinderen betere kansen te geven. Het meest moeilijk zijn de zorgen over het heden, de uitzichtloosheid, de stress rond overleven, het verlies aan toekomstperspectief.

7 Wat kunnen kerken doen?

Dit hoofdstuk geeft een aantal tips en suggesties. Wat kunnen vrijwilligers van diaconale organisaties en kerken plaatselijk doen of bijdragen op het terrein van armoedebestrijding of het verzachten van armoede?

7.1 Mensen in hun waardigheid bevestigen

Uit het onderzoek 'Armoede in Nederland 2019' blijkt hoezeer geloofsgemeenschappen in hun plaats betrokken zijn bij individuele materiële hulpverlening en bij collectieve ondersteuning. Maar er gebeurt ook veel op immateriële wijze. Het is goed om erbij stil te staan dat diaconale hulpverlening plaatsvindt in relatie met mensen. Juist omdat elk mens als schepsel en beeldrager van God ertoe doet, is het van belang om mensen in die relatie in hun waardigheid te bevestigen door hen met respect te behandelen.

Dat betekent dat er zorgvuldige procedures dienen te zijn en dat mensen goed naar elkaar luisteren tijdens de gesprekken. Dat laatste is des te meer van belang omdat de praktijk uitwijst dat er vaak sprake is van meer dan materiële nood. Er is meestal een achterliggend verhaal.

Kerken zullen dan een bredere ondersteuning moeten bieden dan alleen een materiële. Het kan bijvoorbeeld gaan om het invullen van formulieren, ondersteunen in contact met uitkeringsinstanties, het aanreiken van informatie over mogelijkheden tot kwijtschelding en het al naar gelang de problemen samenwerken en verwijzen naar andere instanties.

Daarbij kan het ook om kerkelijke activiteiten gaan, zoals de schuldhulpmaatjesprojecten. De ondersteuning zal er zoveel mogelijk op gericht zijn om mensen aan te spreken op hun mogelijkheden om zelf de problemen aan te pakken. Dat uiteraard met oog voor de grenzen die mensen daarin hebben. Mensen bevestigen in hun waardigheid draagt er ook aan bij dat zij weer op eigen benen kunnen staan. Zie ook www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/inspiratie/

7.2 Netwerken en samenwerken

Armoede, geldnood, schulden komen meestal niet alleen. Vaak is er meer aan de hand en is de beste steun en hulp breder dan het geven of ontvangen van geld.

De eerst aangewezen om te overzien wat voor hulp nodig is, is het algemeen maatschappelijk werk dat in elke plaats te vinden is. Maatschappelijk werkers kunnen ook wegwijzers zijn in het Nederlandse woud aan grotere en kleinere regelingen voor mensen met een minimaal inkomen en de procedures voor schuldhulpverlening.

Naast deze wegen van zorg en ondersteuning zijn er die van de plaatselijke caritas, parochiële caritas instelling, diaconie, noodfonds, diaconale werkgroep, Vincentiusvereniging, inloophuis of voedselbank. Er is een groot aantal van initiatieven die actief zijn met hulp, ondersteuning, opvang, begeleiding.

Het deelnemen aan lokale en regionale netwerken is van groot belang. De rol van de burgerlijke overheid en van maatschappelijke organisaties is na de overheveling van de Wmo 2015, de Participatiewet en de Jeugdwet van rijk naar gemeenten alleen maar toegenomen. Wanneer kerken vanuit de eigen achtergrond en rol aan de lokale maatschappelijke en zorg netwerken deelnemen, weten anderen waar ze de kerken wel of

niet op kunnen aanspreken en kunnen kerken op hun beurt weer andere instanties aanspreken als dat nodig is.

Besprek met zorgorganisaties en belangenorganisaties hoe ieder elkaar kan helpen signaleren of mensen met weinig financiële middelen en beperkte eigen netwerken tussen wal en schip vallen bij alle veranderingen op de terreinen van zorg, wonen en sociale zekerheid.

De praktijk wijst uit dat daar waar kerken deel uitmaken van lokale netwerken, zij ook armoede, schulden en andere noden die mensen hebben beter op het spoor komen.

Zie ook www.netwerkdak.nl, www.socialealliantie.nl, www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/handreiking-samen-tegen-armoede/

7.3 Hulpverlening verbinden met bewustwording

Hulpverlening en ondersteuning vanuit diaconale organisaties omvat meer dan materiële en immateriële hulpverlening.

Het is van belang om aan bewustwording te (blijven) werken binnen de eigen kerken en in de samenleving van wat het betekent om in armoede te (moeten) leven, om te kampen met schulden. Denk aan (geanonimiseerde) publiciteit (kerkblad, zondagsbrief, website, sociale media, digitale nieuwsbrief), gemeenteavonden, toelichting bij collectes, voorbeden tijdens liturgische vieringen, inzamelingsacties voor de voedselbank, ook tijdens de eredienst.

Ook buiten de kerken kunnen diaconale vrijwilligers werken aan bewustwording. Te denken valt aan de lokale en regionale kranten en omroep, aan debatavonden, tentoonstellingen van door betrokkenen gemaakte schilderijen en/of tekeningen of foto's, enzovoort. Het gaat om het zichtbaar maken van armoede en het doorbreken van het taboe om het over armoede en schulden te hebben.

Wil je werken aan bewustwording over armoede in Nederland, dan blijkt het spelen van 'Het Budgetspel' een heel goede werkvorm te zijn. Het is niet bedoeld om mensen met een laag inkomen te leren budgetteren. Het is bedoeld om mensen met een goed inkomen te laten ervaren hoe moeilijk het is om de eindjes aan elkaar te knopen als je van het minimum moet leven en voor welke keuzes je dan staat.

Het spel werkt als een sterke eyeopener op avonden met groepen rond het thema armoede. In het budgetspel wordt zowel aandacht besteed aan de financiële kant van het leven op een minimum als aan de sociale gevolgen daarvan. www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/het-budgetspel/

7.4 Hulpverlening verbinden met signalering en pleitbezorging

Voor het voeren van een goed anti-armoedebeleid bij de lokale en nationale overheden en bij maatschappelijke organisaties is het van groot belang dat er gevoeligheid is voor de problematiek van armoede, werkloosheid, schulden en dat het beleid vorm krijgt in samenspraak met de mensen om wie het gaat.

Aanpakken van armoede vergt alertheid op knelpunten in de individuele hulpverlening. Waar schort het, waar schuurt het, waar werkt men langs elkaar heen, waar vallen gaten? Wees in je relaties met mensen die ondersteuning behoeven gespitst op eventuele knelpunten.

Kerken kunnen op het spoor komen van deze problemen doordat zij directe contacten hebben met mensen in de knel en aandacht hebben voor de levensverhalen van mensen.

Door hier met de diaconale vrijwilligers samen met de betrokkenen gericht over na te denken en te praten, kan het signaleren van knelpunten in het werk ook een beleidsmatige plaats krijgen.

Diaconale organisaties kunnen betrokkenen ondersteunen om hun rechten te halen of om tot verbetering van de regelgeving of het beleid te komen (pleitbezorging). Een goede manier is om ten tijde van verkiezingen een aantal punten bij elkaar te zetten en te bespreken met de partijen van de Gemeente Raad. Een voorbeeld is te vinden in de handreiking die gemaakt is ten tijde van de gemeenteraadsverkiezingen 2018.

www.knooppuntkerkenarmoede.nl/gemeenteraadsverkiezingen-2018-handreiking/

7.5 Kerkelijke werkvelden met elkaar verbinden

Uit het bovenstaande bleek al dat materiële en andere ondersteuning een zaak is die breder is dan diaconaat of caritas. Binnen de geloofsgemeenschap is het van belang dat pastoraat, diaconaat, verkondiging en eredienst op elkaar betrokken worden.

Het is aan te bevelen dat de diverse werkers en groepen daarover afspraken maken en dat bezoekers geïnformeerd zijn over de mogelijkheden en onmogelijkheden van de geloofsgemeenschap als geheel en van de diverse taakgroepen apart. Zo kan er een samenspel ontstaan tussen pastoraat, diaconaat, prediking en eredienst. Ook afspraken met de predikant of pastor zijn wenselijk.

Als het gaat om bewustwording, kunnen we allerlei gemeenteleden inschakelen vanuit de taak die ze doen en bijvoorbeeld ook jongeren kunnen via jeugdwerk en catechese meedoen met diaconaal werk.

Er is in veel plaatsen ervaring opgedaan met langer lopende activiteiten, waarin aan de hand van de zeven Werken van Barmhartigheid elke maand jongeren een plaats bezoeken waar zo'n werk in de praktijk plaats vindt.

Voorts is er de mogelijkheid om ervaringen in te brengen in de eredienst en deze in gebeden, voorbeden en prediking te benoemen. Vanuit de eredienst komt de zending om pastoraal en diaconaal actief te zijn en vanuit pastoraat en diaconie komt de impuls om gemeenschap met God en elkaar te vieren. Zie ook www.raadvankerken.nl

7.6 Interkerkelijke samenwerking

Inmiddels werken veel kerken samen op diaconaal terrein. Die samenwerking krijgt in meer dan honderd plaatsen concreet vorm in een diaconaal platform. Naast bundeling van krachten en kennis, werken diaconale organisaties aan afstemming van de hulpverlening en leren van elkaars aanpak.

Ook rondom belangrijke thema's als armoede en schulden staan kerken en diaconale organisaties samen sterker. Door samen te werken in de toerusting van mensen die in de diaconale activiteiten betrokken zijn, ontstaat aandacht voor de vraag hoe men tijdig kan signaleren en goed kan doorverwijzen. Ook kan men zo gezamenlijk het gemeentelijk armoedebeleid volgen en voorstellen voor verbetering doen.

Het is aan te raden om knelpunten die men via het diaconale werk tegenkomt te verzamelen en deze in te brengen in gesprekken met lokale bestuurders en ambtenaren en met andere organisaties in de samenleving. Kerken kunnen daarbij meedenken over mogelijke oplossingen en duidelijk maken welke (on)mogelijkheden kerken hebben.

Een actieve en brede samenwerking vanuit kerken met andere aanverwante organisaties, zoals Present en Hulp In Praktijk (HiP), en met wijkteams, maatschappelijk werk, sociale diensten en de gemeentelijke schuldhulpverlening maakt nieuwe vormen van vroegsignalering mogelijk. Goede voorbeelden hiervan zijn de kanskaartenactie (verspreid als diaconale organisatie een kaart in de wijk met informatie over waar mensen met een laag inkomen aanspraak op kunnen maken en vraag of mensen daarover willen spreken), de open spreekuren van diaconale organisaties of binnen inloophuizen en voedselbanken, en formulierenbrigades (mensen die helpen met formulieren invullen en meegaan met loket bezoek).

Op veel plaatsen zijn inmiddels vanuit de kerken of samen met kerken maatjesprojecten ontstaan, waarin vrijwilligers een op een mensen met een hulpvraag bijstaan. Denk aan mensen met fysieke en/of verstandelijke beperkingen, mensen met een psychische aandoening, blinden en slechtzienden, ex-gedetineerden, vluchtelingen, ouderen, baanlozen, jongeren, en nog anderen. Deze maatjesprojecten bieden mogelijkheden tot proactief en preventie optreden.

De meer dan honderd diaconale platforms hebben inmiddels een eigen website, waarin ook werkmaterialen aangeboden worden voor diaconale vrijwilligers. Zie www.diaconaleplatformen.nl

7.7 SchuldHulpMaatje

Op meer dan honderd plaatsen in Nederland zijn diaconale organisaties en kerken inmiddels betrokken bij plaatselijke initiatieven van SchuldHulpMaatje. Getrainde vrijwilligers geven langdurig ondersteuning aan mensen met schulden en helpen hen hun weg te vinden in de bureaucratische doolhof, de contacten met hulpverleners vanuit overheid en samenleving, en het overeind blijven in de eigen situatie.

Schulden kunnen gemakkelijk en snel ontstaan (vaak door terugvorderingen van de overheid bij verleende toeslagen voor zorg, huur of kinderen). Schulden wegwerken is een lang en moeizaam proces, dat diep ingrijpt in het leven en overleven van mensen. Heel vaak maakt men geen koppeling of verbinding tussen situaties van armoede en situatie van schulden. Terwijl bij eenderde van de 7,3 miljoen huishoudens die koppeling in de praktijk wel voorkomt.

Diaconale organisaties kunnen hun samenwerking met SchuldHulpMaatje starten, overeind houden, intensiveren. Voor de start bestaan er programma's ter ondersteuning vanuit de Vereniging SchuldHulpMaatje Nederland. En voor het overeind houden en intensiveren eveneens. Er zijn verschillende websites, van belang voor mensen in nood en voor diaconale vrijwilligers. Zie www.schuldhulpmaatje.nl, www.eerstehulpbijschulden.nl, www.uitdeschuldennu.nl, www.moneyfit.nl en www.samenhartvoormensen.nl.

7.8 Noodfondsen

Op meer dan honderd plekken in Nederland zijn diaconieën betrokken bij een (inter)kerkelijk noodfonds. Een kerkelijk noodfonds is laagdrempelig en biedt tijdelijk financiële of materiële hulp aan mensen die te maken hebben met geldnood door persoonlijke (familie)omstandigheden of het niet op tijd ontvangen van gelden van uitkeringsinstanties. De meeste kerkelijke noodfondsen werken interkerkelijk, waardoor krachten gebundeld worden in de samenwerking met andere organisaties en de lokale overheid. Kerk in Actie heeft inzicht in hoe de huidige noodfondsen werken, en biedt informatie en begeleiding aan diaconale organisaties of diaconale platformen die een nieuw noodfonds willen starten.

Van bijzonder belang is het samenwerken met de voedselbank, SchuldHulpMaatjesprojecten, en een gezamenlijk noodfonds in hun onderlinge samenhang. Dit maakt het mogelijk om op korte termijn snel te helpen en om op langere termijn mensen in armoede en met schulden goed te ondersteunen en begeleiden. Zie www.kerkinactie.nl/diakenen-zwo/armoede-in-nederland

7.9 Netwerk 'Kerk, kinderen en armoede

Eén op de twaalf kinderen in Nederland groeit op in armoede. Dit betekent dat ze zonder ontbijt naar school gaan, in de winter met zomerkleding rondlopen, of vaker ziek zijn. Kinderen in armoede ervaren vaak pesterijen, en stress vanwege ruzies thuis over geld of vanwege angst uit huis gezet te worden.

Het binnenlands diaconaat van de kerken bouwt aan een netwerk van initiatieven met kinderen in armoede. Landelijk zijn er regelmatig bijeenkomsten waar diaconale organisaties ervaringen kunnen delen en tips uitwisselen. Zie www.kerkinactie.nl/diakenen-zwo/armoede-in-nederland/kinderen-en-armoede

7.10 Politieke beïnvloeding

Armoede en schulden zijn geen problemen van mensen of huishoudens alleen, maar hebben vaak ook economische, maatschappelijke en politieke oorzaken. Opmerkelijk genoeg is de overheid een belangrijke speler bij armoede en schulden, zowel bij de veroorzaking ervan, als bij de bestrijding ervan. Het is daarom altijd van belang om in gesprek te blijven met overheden over dié verantwoordelijkheden die bij de politiek liggen en horen te liggen.

Helpen waar geen helper is, is onmiskenbaar een diaconale taak. Maar helpen alleen volstaat niet. Het aankaarten van de achterliggende problemen bij samenleving en politiek hoort er ook bij. De werken van barmhartigheid kunnen gedaan niet zonder een pleidooi voor gerechtigheid. Bij het diaconale werk tegen armoede horen dan ook signalering, alarmering en pleitbezorging.

Veel beleid en uitvoering van wet- en regelgeving is gedecentraliseerd naar het gemeentelijk niveau. Dat heeft voor- en nadelen, maar het biedt in ieder geval kansen op invloed vanuit diaconale organisaties.

- Zoek de mogelijkheden op om te laten weten waar mensen tussen wal en schip vallen, waar ze tegen bureaucratie oplopen en waar ze te maken krijgen met een slechte bejegening.
- Laat ook weten waar beleid op verschillende terreinen langs elkaar heen werkt of elkaar tegenwerkt.
- Doe dat zoveel mogelijk vanuit de ervaringen van de mensen waarmee je werkt.
- Beleidsbeïnvloeding is bij uitstek iets wat geschikt is om in samenwerkingsverbanden te doen. Je kan ervaringen bundelen en ieder kan de kennis en deskundigheden inbrengen, die nodig zijn om goed beslagen ten ijs te komen.
- Leg hierbij ook goed het oor te luisteren bij de mensen die in armoede zijn of schulden hebben.
- Neem als het even kan ervaringsdeskundigen mee in delegaties die met politiek of uitvoeringsinstanties praten.

Zie voor tips <https://www.knooppuntkerkenarmoede.nl/handreiking-samen-tegen-armoede/>

En toch: waarom zijn er zoveel...

Onze wereld is keileuk, hartstikke mooi,
zo helemaal tof, er slingert nergens zoi.
We wonen goed, eten gezond, drinken goed water,
gaan prima gekleed, hebben geen kater.
We zijn gezond, maken geen fouten dus geen gevang
en zijn op onze reizen overal welkom en niet bang.
We hebben altijd werk, inkomen, en staan niet rood
en leven ons wakkere leven tot aan onze dood.

En toch...

En toch: waarom zijn er zoveel **daklozen**

Mensen die bijwonen bij familie, vrienden, kennissen,
kraakpanden, opvangcentra, inloopcentra, nachtcentra.
Mensen onzichtbaar, en toch altijd aanwezig?

En toch: waarom zijn er zoveel **hongerigen**

Mensen die aanschuiven bij de dag-hap,
(over)leven van boterham naar flesje sap,
bedelen om wat geld voor eten en drinken?

En toch: waarom zijn er zoveel **naakten**

Mensen die loten om in de kledingbank te mogen,
die geen geld hebben om kleding te kopen,
op zoek gaan naar wat anderen weggooien?

En toch: waarom zijn er zoveel **gevangenen**

opgesloten in cellen die niet veel mogen kosten.
Mensen die gekleurd zijn, van allerlei afkomst,
en amper begeleiding krijgen of bezoek?

En toch: waarom zijn er zoveel **zieken**

in het lichaam, en vooral in de geest,
die zonder hulp loszingen van onze cultuur,
eenzaam gek worden in hun eigen wereld?

En toch: waarom zijn er zoveel **mensen niet welkom**,

terwijl ze van huis en haard moesten vluchten,
door oorlog of religiestrijd of economisch streven,
piekerend hoe de dag van vandaag te overleven?

En toch: waarom zijn er zoveel **onbekende doden**

in onze steden zonder naam of verhaal.
Mensen, die door de gemeente worden begraven,
zonder familie of vriendenkring erbij?